

"Lepa Anna nõiaköök"

Kujundus: Maarja Undusk

Trükk: Ecoprint AS

2009. aasta Kassaris

Jaauar

- 16.-18. Helsingis Matka 2009 messil tutvustasid Hiiu maad Ly Kaups, Margit Kääramees, Helgi Põllo, Ilmi Aksli
- 20. Tikandinäituse „Hiidlaste tikandi võlu“ ühiskülastus Pikka Majja
- 30. Hiidlaste Koostöökogu teabepäev Tuurus. Kohal käisid Diana Üksik, Kati Kukk, Ly Kaups, Margit Kääramees, Linda Tikk, Heli Tuisk, Merike Niimann

Veebruar

- 3. Ilmus Käina Gümnaasiumi II-IV klasside talveluule paremik Hiiu Lehes.
- 11. Algasid näitemängu „Vedelvorst“ proovid suvekassarilase Raivo Rüütli juhendamisel
- 14.-15. Tourest 2009, kus Ly Kaups ja Margit Kääramees tutvustasid Hiiu maad kui lastresõbralikku saart.
- 21. „Vastlatrall kiigeplatsil“, Hiiu Leht 06.03.09
- 24. Orjaku küla VASTLAPÄEVA tähistamine Lubjaguninal, järgnes ühine supisöömine Dagen Haus külalistemajas.
- 27.-29. veebruar Leedu turismimesil Vilniuses tutvustasid Hiiu maad Margit Kääramees ja Ly Kaups.

Märts

- 7. Kassari jäärajasõit Pullu Pubi juures. Hiiu Leht 10.03.09
- 8. Sai valmis rahvamaja 2/3 ülemisest korrusest. Rahastas PRIA. Ehitas DagoEhitus.
- 20. Hiiu Maavalitsuse ja HiKu poolt korraldatud kirjandusvõistlusel osales 27 inimest, neist kolm Kassarist. Kogumikus avaldamise vääriliseks tunnistati Maris Variku, Merike Niimanni ja Helme Kääramehe luuletused. Hiiu Leht 24.03.09

Aprill

- 13. Maja ja seltsi tegevuse tutvustamine „Väinamere sõlus“ osalejatele.

- 19. Orjaku kevadtalgud, korrastati teeääri ja muuli matkaraja ümbrust.
- 21. Merike Niimanni artikkel „Tikandikonkurss lõppemas“ Hiiu Lehes.
- 28. Tikandikonkursil „Vana tikand meie käsitöös ja rõivamoes“ täiskasvanute hulgas tunnistati eriliseks Kassari luuleklubi „Kesäinglid“ ühistööna tikitud kapuutsiga mantel, millel Kassari kabel küüdustriibulise väravaga. Sama tikand pälvis ka Muinsuskaitseameti eripreemia kaitsealuse objekti kajastamise eest. Tikanditegijaile anti ka Vetsi Talli eripreemia ainsa Käina valda esindava töö eest. Agarad tikkijad olid: Laivi Kirsi, Ene Järvelaht, Tiina Selirand, Evi Sadul, Linda Tikk, Heli Tuisk, Merike Niimann. Joonistas Maarja Undusk. Hiiu Leht 02.05.09

Mai

- 1. „Teeme ära“ mõttetalgud Kassari rahvamajas. Osales 13 inimest.
- 1. Juhan Liivi, kelle sünnist möödus 30. aprillil 145 aastat, luuleöö Ristitee talu rannas.
- 2. MTÜ Orjaku Külaseltsi üldkoosolek Kassari rahvamajas, kinnitati aastaaruanne ja võeti vastu Orjaku küla arengukava aastateks 2009-2019.
- 4.-20. HTÜ „Lootus“ väljamüük.
- 9. Ilmus „Kassarimaa“ nr 25.
- 13. Hiidlaste Koostöökogu üldkoosolek. Kohal olid Merike Niimann ja Heli Tuisk.
- 14. Lina Tiku artikkel Maalehe lisas Targu talita „Musta põletuse maagia“, mis räägib saviesemete põletusest maa sees, mida Ristitee talu maadel on juba paar korda õpetaja Merike Halliku käe all harjutataud.
- 16. Muuseumimajas maalinäituse „Variatsioonid kassarlastelt ja Kassarimaast“ avamine, mida tutvustas Linda: „Teie ees on hulk lõuendile või paberile jäädvustatud mõtteid ja hetki. Igas pildis on autori eneseteostus ja vägi, mis

- sellesse kätketud. Ja muidugi laste joonistused. Paljud nende piltide autorid on juba täiskasvanud või noorukieas ja võtavad harva kätte pliiatsi. Ehk julgustavad need emade alahoitud pildid uuesti proovima..."
- Täname teid, Kerli Nurs, Liis Vikerpuur, Maarja Niimann, Mari, Anna ja Kati Lipp, Joosep, Taavet ja Linda Tikk, Tuuli, Pilvi ja Ann Tammoja, Karl Gustav, Kristi Johanna ja Tiina Kopli, Ingrid Pirk, Siret Põllu, Marje Vann, Tiina Selirand, Ülle Lorits ja Marika Elmi, kes oma töid näitusele tõid.
16. Ööl sai teoks läbi muuseumi saalide Kassariga seotud luule esitamine. Loeti Marie Underit, Debora Vaarandit, Ernst Ennot, Harald Suisleppa, mida esitasid Evi Sadul, Maris Varik, Tiivi Lipp, Heli Tuisk, Linda Tikk ja Merike Niimann.
22. Kohaliku Omaalgatuse Programmi maakondade juhtidele maja ja edukaid projekte tutvustas Merike Niimann.
23. Emmaste laat. Kauplemas olid Merike Niimann ja Edgar Veeborn.
24. Käina kevadlaat. Kauplemas käis Ülle Lorits.
30. Turupäev Käina vallamaja taga. Kauplemas olid Maarja Niimann, Edgar Veeborn.

Juuni

- 1.-5. MTÜ Lääne-Eesti Turism koostööalasel õppereisil Hispaaniasse osalesid Omar Jõpiselg ja Margit Kääramees.
4. Luuleklubi „Kesäinglid“ korraldas Eesti lipu päeva tähistamise hümnid saatel lipu heiskamisega rahvamaja õuel, mis jätkus isamaalise luule ja laulude saatel saalis kamina ees.
5. Sarjast „Kolm risti Kassari kohal“ Pühalepa kirikukoori „Anna“ kontsert.
7. Hiiu maa Lastekaitseliidu aastakonverents.
11. Kassari mõisas asuv veski sai tiivad.
13. Täika rahvamaja õuel.
16. Käina valla külavanemate kokkusaamine vallamajas.
19. „Nelja tuule“ rändurid külalistena Kassari kabelis.
20. Surnuaiapäeva Kassari kabeliaias.
22. Orjaku küla Jaanipäeva tähistamine - küla 15. kokkutulek, korraldas perekond Začėk Urikivi talust.
22. Kassari jaanituli. Peaesinejaks ansambel „Apelsin“.
24. Ümbermaailmareisilt naases purjelaev „Martha“, kes oli teel kaks aastat.
- 26.06-31.10 Kaltsuvaipade näitusmüük.
- 26.-28. Eesti Saarte Üldkogu Muhu saarel. Kassari polnud esindatud.
27. Täika rahvamaja õuel.

Juuli

3. Tiia Korvi artikkel „Otist ja Antsust, Elust ja

- Surmast“ Hiiu Lehes.
11. Täika Vetsi Talli ees. Hiiu Leht 14.07
17. Hiiu Folk Kassari kiigeplatsil, kus esinesid Hendrik Relve ja Forest, Tuuli Taul, Jaan Sööt, Teet Velling, Tarvo Jaaksoo, Priit Pedajas, Jaak Johanson, Henry Laks, Anne Adams ja sõbrad, Tõnis Mägi.
18. Käsitöö ja Omatoodangu laat Kärđlas Vabrikuväljakul. Kauplemas olid Jüri Rebane, Maarja ja Merike Niimann, Loore ja Margit Kääramees.
18. Hiiu Folk Kassari kiigeplatsil, kus esinesid ansamblid Lionadh, Vägilased, Tbilisi (Gruusiast), Justament.
19. Hiiu Folk kirikukontsert Kassari kabelis, kus musitseerisid Astrid Böning ja Eike Vellerind. Luulet luges Guido Kangur. Aratundmisrõõmu valmistasid Marie Underi, Ott Arderi ja Ernst Enno Kassariainelised tekstid.
20. Hugo Raudsepa näitemängu „Vedelvorst“ esietendus. Osatäitjad: Evi Sadul, Ulvi Uusoja, Triinu Schneider, Sander Kopli, Mihkel Lindre, Priidu Tikk ja Kalju Hülġ. Lavastaja Raivo Rüütel. Kujundaja Linda Tikk. Tekstiilid: Inga Mikk ja Reet Kääramees. Merike Niimann „Vedelvorst taaskord Kassaris“ Hiiu Leht 14.07. D.K. Truuver „Vedelvorsti“ esietenduse publik saali ei mahtunud“, Hiiu Leht 24.07.
24. Hugo Raudsepp „Vedelvorst“ i järgmine etendus.
25. Täika Vetsi Talli ees
26. Saabus roos „Marie Under“ mis istutati Kassari kabeli ette värava juurde. Selle aretas Mart Ojasaluja kohale toimetasid roosisaadikud Aune Mark ja Lea Eermann. Poetessi luulet esitasid Silvia Mälksoo ja Anu Hülġ.

August

2. Kontsert „Lihtsad laulud“, kus esinesid Kadri Pulk ja Kristiina Harjak, tromboonil musitseeris Mart Roots.
3. Raamatukokku saabus uus koopia masin. Rahastas PRIA.
- 7.-9. Sotimaa-huviliste laager.
8. Täika Vetsi Talli ees.
12. Põllumajandusministeeriumis Tallinnas ümarlaud mahetootmisest Hiiumaal. Kohal käis Linda Tikk.
- 17.-24. HTÜ Lootus müük
- 20.-24. Rahvusvahelisel saartefilmide festivalil ja kalandusdebatil Groix saarel Prantsusmaal osales Margit Kääramees koos Tuuli Tammlaga MTÜst Hiiukala.
21. Kadri Pulk „Kassarlaste õnnelikud hetked“ Hiiu Lehes.
21. Kontsert Kassari kabelis sarjast „Kolm risti Kassari kohal“.
22. Täika Vetsi Talli ees.

29. Muinastulede öö tähistamine Orjaku sadamas, tuled olidsüüdatud nii muulil kui sadama kail, rahvas laulis muuliotsal mereteemalisi laule ja nautis tulede vaatamängu.

September

1. Mere Mare lugu „Masu nimi tuli Kassarist“ Hiiu Lehes.
3. Raamatutega peeti meeles koolitee alustajaid Susan Zacek, Karl Kristjan Kääramees, Sven Aigar Tammeveski, Jaagup Kopli ja põhikooli lõpetajaid Annika Kääramees, Kristiine Kääramees, Loore Kääramees, Martin Zacek, Mari Liis Tammeleht, Kristjan Lipp.
8. Õpibuss Mõisa Poe juures, kus täiskasvanute õppimisvõimalusi käis uurimas 18 inimest.
10. Maavalitsuse saalis ümarlaud teemal „Mahetoodangu tootmine Hiiumaal“. Vestlusringis osalesid Leonora Kääramees, Ester Tammis, Linda Tikk.
15. Selveri üle-Eestilises koolistipendiumi loosimise kampanias tuli kaks võitu Käina valda, neist üks Kassarisse. Viienda klassi poiss Valdek Elmi võitis 250kroonise õpiraha kuus kogu õppeaastaks.
19. Lepa Anna 115. sünnipäeva tähistamine. Hiiu Leht 18.09.
- 23.-28. Leaderi õppereisil Rootsi Ölandi saarele osalesid Ester Tammis, Leonora Kääramees, Heli Tuisk, Margit Kääramees ja Triinu Schneider.
23. Rahvamaja ja seltsi tegemiste tutvustus Kodukant Valgamaa seltskonnale.
- 28.09.-2.11. Viibisid Tiina Selirand ja Linda Tikk Euroopa Vabatahtlike 50+ vahetuses Itaalias.

Oktoober

3. Hiiumaa külade päev Kõrgessaare vallas. Kohal käisid Margit Kääramees, Kati Kukk, Kerli Nurs, Toivo Platov, Ester Tammis, Inga Mikk ja Heli Tuisk. Hiiu Leht 9.10.
6. Viltimiskoolitus Kärddlas Tuuru majas Lapimaa kunstniku Kaija Paltto käe all. Õpetust käis saamas Merike Niimann.
10. Sügisese heakorratalgud Orjaku sadamas.
18. Kohalike omavalitsuste valimistel osutus volikokku valituks Omar Jõpiselg ja vallavalitsusse kutsuti Ester Tammis.
- 24.-25. Viltimiskoolitus „Pätakast atuni“. Juhendas Maaja Kalle Põlvamaalt. Kassarist osalesid Ave Kääramees, Liilia Harusoo, Ulvi Mets, Ülle Lorits, Merike Niimann, Heli Tuisk.
31. Mälumäng „Maakilb“ Hellamaal Pühalepa vallas. Võistlemas käisid Anne Nurk, Kerli Nurs, Urmas Lauri, Kalju Hülgi ja Tõnis Niimann. Maakilva Väinamere regioonis saadi 14. koht. Hiiu Leht 10.11.

November

2. Valmis Rahvamaja uus abihoone. Ehitas Telireks Ehitus OÜ, rahastas PRIA.
6. Maja ja seltsi tegevuse tutvustus LEADER programmi kureerivale Põllumajandusministeeriumi delegatsioonile.
11. Maaturismi strateegilise planeerimise koolitus „Tänastest tegemistest tuleviku visioonini“ Vetsi Tallis. Osalesid Margit Kääramees, Tea Kääramees, Ly Kaups, Ester Tammis, Marika Mölder.
14. MTÜ Orjaku Külaseltsi üldkoosolek, toimus juhatuse valimine ja plaanide pidamine.
21. Ansambli „Õilajad“ 5. aastapäeva kontsert. Laulavad Elli Rüütel, Anu Tüll, Hilja Põllo, Asta Hollmann, Valve Mölder, Vilja Saar, Kalju Hülgi, Kallu Rebane ja Aivar Lorits. Juhendab Maie Ruuber. Külaliseks naisansambel „Höbelõng“ Käinast.
25. Kadrisandid Orjaku külas.
29. Pühapäevakoolilaste I advendi tähistamine lõkke ja piknikuga Kiigeplatsil.
30. Valmis kaardimäng „Lepa Anna nõiaköök“. Hiiu Leht 11.12.

Detsember

3. TV3 näitas Maarja Niimann'i Uus-Meremaal 2007. aastal 134 meetri kõrguselt sooritatud bengij hüpet.
3. Suuremõisa lossis toimunud kultuuri-töötajate ja spordirahva ühisel peol jagati Hiiumaa Spordiliidu ja Kultuurkapitali Hiiumaa ekspertgupi preemiaid. Parimaks kuni 16aastaseks sportlaseks tunnistati ujuja, Kassarist pärit Jaanika Pink ja tema treener Triinu Schneider sai Kultuurkapitalilt tunnustuse ujumise tubli edendamise eest ja Spordiliidult aasta tegija tiitli.
- 5.-6. Viltimiskoolitus „Pätakast atuni“ Kärddlas Tuuru majas. Kassarist olid õppimas Ave Kääramees, Merike Niimann ja Heli Tuisk.
- 11.-12. Käsitöö ja omatoodangu laat Kärddla Kultuurikeskuses. Kauplemas olid Jüri Rebane, Ülle Lorits, Merike Niimann, Loore ja Margit Kääramees.
13. Jõululaat Käinas. Kauplemas käis Ülle Lorits.
17. Kassari saare külade jõulupidu Vetsi Tallis. Tantsuks mängisid Elmipoisid.
19. Orjaku küla Jõulupidu Dagen Haus külalistemajas - väike kontsert, näitus, loterii, tegevused lastele, tantsuks „Pool tooni mööda“.
20. Ristimine ja leerilaste õnnistamine Kassari kabelis.
23. Ilmus „Kassarimaa“ nr 26.
24. Pühapäevakooli laste jõulupidu.
24. Jõulujumalateenistus Kassari kabelis koos ansambliga „Õilajad“.
27. Kontsert „Põhjavalgus“. Laulavad Kristiina Harjak, Kadri Pulk ja sõbrad.

Noorusaastad 1923-1943

Algus Kassarimaas nr 24, dets 2008

Elmar Hollmann

Poliitiline situatsioon ühes või teises riigis on köitnud mind varasest noorusest alates.

Olin 12aastane kui Itaalia 1935. a tungis kallale Abessiiniale (praegu Etioopia). Jälgisin huviga sõja käiku, sümpaatia kuulus, kuid jõud olid ebavõrdsed. 1936. a Abessiinia alistus. Samal aastal algas Hispaania kodusõda. Fašistlike kindralite Franco, Mola jt. organiseeritud mässuga ühinesid paljud garnisonid. Tõhus abi mässulistele tuli Itaaliast ja Saksamaalt. Valitsusele usstavaks jäänud vägedele ruttasid appi venelased ja mõned eesti vabatahtlikud. Sõda kestis ligemale 3 aastat (juuli 1936-märts 1939) olles ajaloo üks verisemaid. Languid arvestati u 1,2 miljonit. Sõda lõppes Franco vägede võiduga. Sama aasta sai saatuslikuks Eesti iseseisvusele.

Vene-Saksa mittekallaletungi lepingule salaprotokolli alusel anti venelasele vabad käed tegutsemiseks Baltikumis. Järgnes venelaste nõue sõjaväele baaside saamiseks Vabariigi territooriumile, mida Pätsi valitsus aktsepteeris. Ilma vastupanu osutamata lasti vene sõjavägi Eestisse.

1940. a nn sotsialistlik revolutsioon Ždanovi ja vene tääkide toel tegi lõpu Eesti Vabariigile. Uus moodustis kandis nime Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik, mille juhtorganites venelaste näpunäidetel mängisid esimest viiulit selt-

simehed Vares ja Lauristin.

Käputäie reeturite abil lavastati Moskvast ENSV vabatahtlik astumine Nõukogude Liidu rahvaste vennalikku perre.

Mie perekonna elu mõjutasid need sündmused väga rängalt. Isa määrati Käina Valla Täitevkomitee sekretäriks, kuigi ei kuulunud ühegi partei ridadesse. Ilmselt nõukogude luure oli hästi informeeritud isikute suhtes, kellest võidi loota lojaalset suhtumist uue võimu struktuuridesse, sest teadlikud olid nad sellestki, et ta võttis osa kodusõjast punaste poolel. Kohtudes esimest korda vene ohvitseridega, olnud need huvitatud, kust oblastist ta päritud on, kuna kõnes ei leidu võõrapärast aktsenti.

Algul ei toimunud erilisi muutusi. Rahvas sai tööd sõjaväe baaside ehitamisel. Kassarist käis palju mehi Vaemlas kasarmute ehitusel, naised olid kokkadena tööl Kaupsi sõjaväe lennuväljal. Lennuvälja ehitus käis ka Vaemla-Putkaste-Kogri küla vahelisel alal. Siin tuli endistelt põldudelt kive korjata. Käisin seal mõne päeva, kui kodus-test töödest aega sai. Kui ma ei eksi maksti 3 krooni päevas. See oli hea teenistus.

Noorte hulgas propageeriti pioneeri- ja komsomoliorganisatsiooni astumist. Sõjaväe kutsealustel oli see peaaegu kohustuslik. Kuna järgmisel aastal oleksin olnud kutsealune, siis otsustasime Kärneriga nimed kirja panna. Kärner sai sekretäriks valitud. Peatselt viidi ta üle

valla komitee sekretäriks ja minul tuli tema töö üle võtta, millega kaasnnes pioneeri juhi amet Kassari algkoolis.

Tekkis võimalus hakata kaugõpeteel haridust omandama. Hakasin õppima Tallinna 12. keskkooli koduõpilises harus.

Õpetaja Loometsale tehti ülesandeks kutsealustele vene keele õppuste läbiviimine. Osalesin selle grupi koosseisus. ALMAVÜ liinis organiseeriti VTK normide täitmist. Meil tuli sooritada jalgsimatki Käinast Suuremõisa ja tagasi. Viie liikmelised grupid olid omavahelises võistluses 1. koha pärast. Esimese kolme hulka tulime, milline koht täpselt ei mäleta. Käinas jagati auhindu ja sõdurisuppi. Kutsealuste armeesse minekuga lõppes komsomolitegevus. Juriidiliselt me sinna ei kuulunud, liikme pileteid meil polnud, nii oligi edaspidi parem.

Venelaste tõeline pale hakkas peatselt ilmnema. Eraomandi nationaliseerimine, endiste riigitegelaste arreteerimine, mitte milleski süüdi olevate elanike kadumised.

Isikutevaheliste intriigide olemasolul kasutati NKVD organite abi arvete õiendamiseks.

Talude tükeldamine ja jagamine uusmaa-saajatele. Talu suurus ei tohtinud ületada 30 hektarit. Lõpliku paugu pani 1941. a 14. juuni küüditamine. See sai edaspidi saatuslikuks minu isale. Nimelt oli ta sunnitud Käina Vallamaja lähedal elanud Salu perekonna küüditamise juures manukana viibima.

Rahulikule elule saabus lõpp kui 1941. a 22. juuni varahommikul Saksa väed ületasid NSVL riigipiiri. Venelane viis kohe läbi vanemate aastakäikude meeste mobilisatsiooni. Rahva käest korjati ära jalgrattad ja raadiovastuvõtjad. Lühikese ajaga oli mandri Eesti sakslaste valduses. Kus võimalik, püüti mobilisatsioonist kõrvale hoiduda. Rekviireeriti loomi sõjaväe tarbeks. Loomad lasti metsa lahti, mingi kuhu tahes, peaasi et ei satu vene sõjaväe supipatta. Valla täitevkomitee esimees Eduard Tamm ja minu isa arreteeriti sabotaazi süüdistusel. Viibisid Kärklas vahi all paar nädalat. Kuna otsest süüd ei tuvastatud, tuli neil endisele töökohale naasta.

Kui ajas pisut tagasi minna, siis tuleb märkida, et hitlerliku Saksamaa sõjaline tegevus algas juba 1938. a märtsis Austria okupeerimisega. 1939. a märtsis järgnes Tšehhoslovakkia, edasi 1. septembril 1939 kallaletung Poolale, millest sai alguse teine maailmasõda. Sõjategevus üha laienes. Venelane võttis osa Poola okupeerimisest, haarates enda valdusse Poola idapoolsed alad, kus elas u 12 miljonit elanikku. 30. novembril 1939 tungis Soomele kallale (tuntud Talvesõja nime all) lootes sama kergelt saaki kui Baltikumis. Kulus neli kuud, mille käigus vene väed kandsid raskeid kaotusi. Kerge võidu asemel tuli sõlmida rahu, mille tingimused olid siiski Soomele ebarahuldavad. Kaotati Viiburi linn, osa Karjalast ja venelane sai Hanko mereväe baasi enda valdusse. Admiral Pitkaga eesotsas siirdusid sajad eestlased vabatahtlikena Soomele appi.

Kassarist Artur Elmi ja Harri Kärner läksid samuti Soome, kas nad ka lahinguis osalesid ei tea.

1940. a aprillis Saksamaa okupeeris Taani, seejärel Norra, Belgia, Hollandi. Juunis kapituleerus Prantsusmaa. Kui Hitler kutsus Balti sakslased, oli selge, et sõda Venemaaga on ettevalmistamisel. Venelane aga uskus sinisilmselt sakslastega sõlmitud mittekallaletungi pakti toimimisse. See usk lõhkes seebimullina 22. juuni 1941 varastel hommikutundidel. Sel ajal pa-

sundati reeturlikust kallaletungist, kuid hiljem on selgunud, et sakslastel oli see ennetav käik. Mittekallaletungi pakti varjus oli Stalin kavandanud kaugeke ulatuva plaani kogu Euroopa anastamisele. Lööki pidi antama juulis 1941. Läänerindele oli koondatud tohutul hulgal vägesid, tanke, lennukeid ja muud lahingu tehnikat. See kõik, kas hävitati ootamatu löögi tagajärjel või langes sakslaste valdusse. Miljonite viisi langes mehi vangi. Kaitsevajadusteks polnud midagi tehtud, kõik oli kavandatud rünnakuks.

Siit on seletatav ka sakslaste edasimarsi kiirus Baltikumis. Kogu Eesti mandriosa oli sakslaste valduses juba 8. sept. 1941. a.

Edasi teostati dessant Saaremaal, kus tulekahjude kuma öise taeval taustal tähistas sakslaste edasi liikumist, mis Kassarist oli hästi jälgitav. Meid kamandati Sääremäele kaevikuid kaevama ja punkreid ehitama. Tööd juhendasid vene ohvitserid. See töö toimus öösiti, kuna päeval oli oht sattuda Saksa lennuväe rünnaku objektideks.

Vaemla jõe äärne karjamaa sai puitvauu täis pikitud, et vältida saksa lennukite ja parašütistide maandumist. Lehtmasse suunduva tee ääres Tarestes langetasime metsa tankitõrjeks. Meid oli 5 meheline brigaad

Nittim Priidu määrati brigadi-riks kuna valdas vene keelt. Töötasime seal viis päeva, siis tulime oma voliliselt ära. Priidu Erik, Edgar Tamm, mina, neljas oli kas Endel Vetsi või Einar Kuru, ei mäleta enam. Nittim Priidu jäi sinna. Meie tulime Tarestest läbi metsade Nõmba, kus saime juhusliku veoautoga Putkasteeni. Siit jälle jalgsi edasi Kassari. Vaemlas oli venelaste vankris üks üks mees kinni seotud, olla Vaemla kasarmutes lõhkumas käinud.

Vene sõjaväge oli Kassaris mitmes kohas, rahvaga nad eriti ei lävinud, kuid omaealiste noortega siiski. Aaseriga käisime Säärel ja saime paari mehega tutvust sobitada.

Sakslased lasksid Kassariranniku lähedal vene kaatri põhja. Meri uhtus randa päästeveste, meeste

pesu, vooditarbeid, tööriistade kaste, madruste kaste, madruste laipu. Mõnel õnnestus kahel päästepaadil Sääreristi rahul maanduda. Hukkunud madrused maeti Sääremäele. Käisime Aaseriga Säärel paiknevas väeosas üht paati endale kauplemas. Saime nõusoleku ja tööme paadi Kaldale. See oli päris uus korralik paat. Teinegi oli uus, kuid ilmselt mürsukildudest esitäävi juurest paar ülemist lauda katki.

Saaremaa vallutamine sakslaste poolt lähenes lõpule, venelasi põgenes sealt Hiiumaale, siia kogunes ka mandrilt igasugu tegelasi.

Saksa lennukid tiirutasid pidevalt Kassari kohal. Dessant Hiiumaale 12. oktoobril Tärkma ja Nurste piirkonnas. Lennukid põmitasid Kassarit, samuti anti merelt laevadelt tuld, kuid midagi erilist ei juhtunud.

13. oktoobri õhtul saabusid sakslased Kassari, leidmata mingit vastupanu. Vaid Esikülas tehti mõni pauk, kus paar venelast ja Juhan Krumholtsi lehm surma said.

Hiiumaa okupeerimine Saksa vägede poolt viidi lõpule 22. oktoobril.

Sakslaste saabumise järel algas sõjajaht vene okupatsiooni aegsete ametnike ja viha-vaenlaste trellide taha saatmisele. Nimetades end, seoti valge side käsivarrele püss kätte (neid jäi venelastest piisavalt maha) ja kõik endised ametnikud vaja puuri pista.

Kassaris näitasid initsiatiivi üles Orjaku mehed Jaan Kärner, Villem Kuuse ja Albert Mäns kes käisid viisid minu isa kodust ära. Olin sel päeval Jausa veskis vilja jahvatas, kodus olles oleks ilmselt kaasa viidud.

Tsiviilorganite tegevusse rakendamiseni oleks pidanud end esialgu varjama. Minu isa seda ei teinud uskudes sinisilmselt, et midagi karistusväärset korda ei saanud. Rinde olukorras ei küsitamida sa tegid. Lokkab vägivald ja oma kohus.

Käina vallas kinnivõetust hukati osa Käina kiriku varemeis, nende hulgas Kassarist Leopold Kersen. Osa aga toimetati Kärkla,

minu isa nende hulgas. Salu omak-sed esitasid kaebuse, et olevat küü-ditamisest osa võtnud, sellest pii-sas, et ta koos suure grupi nõuko-gude aktivistidega 1941.a. novemb-ri Kärkla rannapargis maha lasti, sama saatust tabas minu kooliven-da Kärnerit ja miilitsavolinikku Eeljõed. Tamm Eduard pääses sel-lega mahalaskmisest, et andis ühe politruki omakaitse meeste kätte, kes tegelikult palus end sõjavangi laagrisse saata selle asemel purjus omakaitsemehed lasksid ta koha-peal maha. Tamme karistus oli vaid 2 aastat laagris, kuid venelas-te naastes järgnes 10. aastane vangistus. Minu isa peale kaebajad väitsid hiljem, et ega me ei tahtnud, et ta maha lastakse, tahtsime vaid veidi hirmutada. Sõjaolukorras ei tunta hirmutamist.

Ega Orjaku mehedki jõudnud arvata, et minu isa tapalavale toime-tamisega langetasid nad ka endale surmaotsuse. Möödus vaid kolm aastat ja algas uus arveteõiendamine.

Kärneri ja Kuuse elupäevad lõp-pesid kusagil Venemaa avarustel. Mäns tuli eluga laagrist tagasi pea-le 10.a. äraolekut.

Kuuse Villem sai veel ühe siga-dusega hakkama, käis viis Kaldalt ära paadi, mille me venelaste käest saime. Aastate pärast õnnestus see-gi tagasi saada.

Kassarist paiknes Saksa piirival-ve väeosa, mille koosseisu moodus-tasid peamiselt eestlastest vaba-tahtlikud, nende hulgas Lembit Elmi Kassarist. Ohvitserid olid sakslased.

Orjaku ja Triigi sadama vahet pidas ühendust Saksa sõjaväe praam. Madrused Kurt ja Ruudi käisid tihti Kaldal. Priidu tegi õlut ja sakslased on suured õllesõbrad.

Meid kutsuti praami peale kino vaatama, paar korda käisin praa-miga Saaremaal pörssaid ostmas. Sakslased sobitasid tutvust ja kor-raldasid tantsuõhtuid.

Seltsimajas toimus tihti kohali-ke noorte osalusel tantsuõhtuid. Lembit Elmi organiseeris õlle, mida poisid ohtralt pruukisid.

Mulle tundus, et ega distsipliin eriti range ei olnudki. Ohvitserid Krause ja Nathan kolasisid samuti mööda küla, luues tüdrukutega suh-

teid. Eestlastest mäletan mõnda: Hansen, Toom, Virula, Pukk, Tuulik, Elmi.

Kalda õues toimus ka tantsuõh-tuid ümbruskonna noorte ja saksa madruste osavõtul. Priidu oli kõva pillimees.

Minult küsiti sel ajal, kas ma saks-laste vastu vaenu ei tunne. Vastus oli ei, sest need olid eestlastest omakaitsetegelased, kes minu isa-ga arveid õiendasid. Sakslane ei teadnud kes on kes.

Endalgi tuli peatselt saksa munder selga tõmmata.

Waffen SS ridades 1943-1944

1923. a sündinud noored ei kuu-lunud Punaarmee mopi alla. See aga ei välistanud sõjast osavõttu. Rinne jahvatas elavjõudu miljonite viisi läbi, tuli vaid ooda-ta Saksa armee mopi käsku.

1943. a aprilli lõpus saingi kutse ilmuda Kärkla sõjaväe vastuvõtu komisjoni ette. Meid oli Kassarist kolm: Endel Vetsi, Otto Kruuse-mets ja mina. Kassarist läksime kõik koos jalgratastega. Otto onu elas Vaku külas. Otto keelitas meid kaasa tulema, onul olevat puskarit, vaja enne komisjoni ette minekut lõhnad külge teha. Meie loobusime ja sõitsime edasi, Otto läks siiski onu juurde.

Komisjonis anti valida kolme või-maluse vahel: 1. Eesti Leegion (SS) 2. Saksa Wehrmacht, 3. Wehrmach-ti abiteenistus.

Vetsi astus Leegioni. Ilmselt pei-butas teda see, et lubati üks kuu veel kodus olla. Mina valisin Wehr-machti abiteenistuse. Tagasitulles kohtusime Ottoga Kärkla ja Tubala vahel. Istus vankris ja sõitis Kärd-la poole, olles ise keskmises joobes. Tee äärest leidsime Otto ratta, mil-le paigutasime Tubalal ühe talu sei-na äärde. Hiljem kuulsime, et tal oli Kärklas politseiga tegemist olnud, kuid sõjaväkke minek päästis hal-vimast. Otto enda jutu järgi oli ta külamehele pihta teinud, vankrist maha käsutanud, asus ise pukki ja kihutas Kärkla. Komisjonis käis ära ja astus Saksa Wehrmachti tee-nistusse.

Meil Ottoga oli käsk 10. päeva pä-rast Pärnus olla. Olin 19aastane

nooruk, need päevad kadusid kii-resti mööda küla laaberdades. Kus õlut teadsime olevat, sinna läksi-me. Sõdurpoiste asi, ega keegi ei pahandanud.

Ärasõidu kuupäeva ei mäleta, kuid tean, et Heltermaal oli palju rahvast meid saatmas. Oli neid, kes silmi vesistasid ja neidki, kes pu-delit kummutasid. Haapsalust sõit-sime rongiga Tallinna, seal oli vei-di aega, sai tuttavate pool käidud. Edasi läks sõit Pärnu, kus meid paigutati Rannahotelli.

Peale hiidlaste oli siin veel saar-lasi ja läänemaa mehi. Need kes Wehrmachti valisid, said kohe täie-liku sõjaväe varustuse.

Abiteenistuse meestele ei antud midagi. Oma riietega, millega kee-gi kodust välja tuli pidi siin tege-ma riviõppust, käima Papiniidu jaamas sõjaväe varustuse lossimis-töödel ja vabal ajal linnas.

Pärnus olid koos 1923.-1924. a sündinud mehed. Hiidlastest mee-nuvad Solon Saar, Eduard Alas, Adolf Velt, Edgar Tamm, Elmar Tülp, Friedrich Tökke, oli vist veel teinegi Tökke nimeline kuid ees-nimi ei meenu. Ei mäleta ka Piiri-vahi poisi nime Kalginiidist. Saar-lased Õunpuu Bernhard, Sepp, Männiste (või Männik).

Nende meestega tekkis mul sõb-ralik suhe. Vaba aega oli meil pii-savalt, linnas lonkimisest tüdine-nult mõeldi välja igasugu lollusi. Keemilise pliiatsiga joonistati aja-lehe servale mingi jõledus või rop-pus, niisutati märjaks ja vajutati kuhugi paljale ihule, ajal, mil mees magas. Mõnele torgati paberitükk varba vahele ja läideti põlema.

Suurimad pulli tegijad olid Pii-rivahi ja Tökke, kes kiitsid, et hiid-lane on nii tugev, et tõstab hammas-tega kaks meest ülesse. Piirivahi laskus pikali, mandrimees tema peale. Siis seoti nad rihmaga kok-ku ja Tökke haaras rihma hammas-te vahele. Tõstmise asemel lükkas hoopis püksid maha ja käis tagu-mikuga üle mandrimehe näo. Kari mehi ümberringi ilkus naerda. Hiidlased-saarlased olid ülekaalus, neist tuli lihtsalt eemale hoiduda.

Pärnus olime ühe kuu. Juuni lõ-pul paigutati meid kitsarööpmeli-se raudtee vagunisse. Sõit läks Mõi-saküla suunas sealt aga Läti terri-

tooriumile. Kuna sõidusiht oli meie teadmata ja saatemeeskond väike, siis mitmed kasutasid seda deserteerimiseks. Üks neist oli Edgar Tamm, kes elas Õunakus, peale sõda Kassaris, olles Käinas teemeister.

Valgas võeti meid rongilt maha, ööbimiskohaks saime Läti Valka piiril oleva koolimaja. Samas läks lahti suureks joominguks ja märuliks. Poisid lõhkusid koolipinke, loopides neid koos aknaraamidega tänavale.

Politsei toodi korda pidama, meid kamandati välja rivisse, nõuti asjaosaliste väljaandmist.

Kõik vaikisid üksmeelselt, teha polnud muud kui politseivalve seati ümber koolimaja ja meid enam välja ei lastud.

Eesti Valga ja Läti Valka piiril on mingi jõeke, kus käisime end hommikuti pesemas. Valgas viibisime kolm päeva. Edasi läks sõit Pihkva oblasti Ostrovi linna, kus paiknes Wehrmachi tagala teenistuse üksus: Nachschub und Dienstbeteiligung nr. 56.

Tööl käisime Todti meeste juhendamisel sõjaväe ladudes, ladude ehitamisel, kütte varumisel, laske- ja lossimise ja laadimise töödel. Kõige raskem töö oli bensiinivaatide autole laadimine. Kõik toimus käsitsi. Üks mees vaadi ühes otsas, teine teises, kolmas lükkas keskelt takka. Tsisterne ei olnud.

Toit olivilets, jäin kollatõppe ja viibisin mõnda aega haiglas. Riided hakkasid lagunema, aga uusi ei antud. Laos tööl olles varastati puuvillakott, lõigati kaela- ja käiseaugud sisse, oligi pluus tööl käimiseks valmis.

Ostrovi lähedal paiknes Saksa lennuväe üksus, mille koosseisus oli ka eestlasi.

Lennuvägi oli üldiselt üks paremini varustatud väeüksus. Poisid käisid meid külastamas ja nähes meie viletsat olukorda, soovitasid sinna üle tulla. Kui me selle sooviga oma väeosa staapi pöördusime, öeldi, et ainuke koht kuhu võite minna on Eesti Leegion.

Leegioni minek tähendas aga rindele sõitu, mida seni olime püüdnud vältida.

Pidasime isegi põgenemise plaane, kuid risk oli liialt suur. Partisane ja jooksikuid jahtisid kindral Vlassovi armee pilusilmad „kilid“ ja Saksa välipolitsei „ketikoerad“.

Desertööri karistus on teadagi milline, kas kohe karistuspataljoni või halvimal juhul seina äärde. Viimane karistusliik oli Punaarmee tavaline, kusjuures mahalaskmisi teostati ilma mingi kohtuotsuseta. Kord juhtusime nägema, kuidas üks kinnipüütud oli Vlassovi meeste kasarmu õuel posti külge seotud, mis tast edasi sai, võib vaid oletada. Tööst vabal ajal võisime linnas hulkuda, keegi ei küsinud kes sa oled.

Mingid paberid meil sõjaväkke kuulumise kohta olid, kuid millised ei mäleta.

Sai käidud linna kinos, samuti sõjaväe omas. Filmid olid enamasti ühed ja samad.

Käisin linna saunas, segasaun vanad ätid ja mutid kõik ühes ruumis end pesemas.

Sakslased korraldasid linnas tihti tantsuõhtuid, millest vene tüdrukud aktiivselt osa võtsid.

Sakslastel oli „lööki“ sest vene mehed olid ju sõjas.

Kohalik elanikkond suhtus meisse väga hästi, nende silmis olime vabakäiguvangid. Venemaal on üks selline karistuse liik, oled vang mõistatud, käid tööl ja omad propuski (loa), mille alusel võid teatud raadiuses vabal ajal ilma konvoi saateta liikuda. Muide tegin kunagi hiljem sellise vangi staatuse läbi.

Ei mäleta enam, palju me palka saime, kuid raha meil oli ja turult sai osta ühte-teist toidule lisaks, peamiselt aedvilja.

Oli mehi, kes ei suitsetanud, need tegid venelastega äri, müües tubakat. Keegi oli pätti mänginud, tubakapakk võeti lahti keskele pandi turvas otstes oli tubakas ja lasti müügile. Vene mehed käisid meie ülemustele kaebamas. Meid löödi rivisse venelastele äratundmiseks, kuid kurikael oli osanud vaikselt minema hiilida.

Olime kord vene küla lähedal männikus laskemoona laadimisel. Autode saabumisega tekkis pikem vaheaeg ja läksime sõbraga vaata-

ma, kuidas külas elatakse. Seal oli kolhoos, majad on kahekordsed, alumine korrus oli loomade päralt ülemisel elas pererahvas. Tubades valitses piinlik puhtus, kuid mingi spetsiifiline lõhn oli tunda. Perenaine pakkus meile süüa, vaatamata sellele, et ega neil toiduga eriti laiutada olnud. Lauale toodi kartulipuder hapupiimaga ja kuivatatud vobla. Leib oli pooleks kartulitega. Me ei keeldunud söögist, kuna see oluks perenaise solvamine. Sõime natuke, rohkem küll kala, kui midagi muud, sest kodus mahaput piima ei söönud välja arvatud juhtum, kus hapupiima sisse lõigati leiva tükid ja segati suhkruga. Kassaris nimetati seda hapupiima pudiks (või podiks).

Ostrovis tekkis mul saarlastega kõige lähedasem suhe. Vaagisime olukorda nii ja naa ning jõudsime järeldusele, et meile aitab, saagu või sitem, aga läheme ära.

Septemberis andsime staapi avaldused Eesti Leegioni üleminekuks. Möödus kuu ja saabus korraldus ilmuda Tallinna Leegioni värbamispunkti. Peale meie avalduste esitamist anti kõigile uued tööriided, meid aga jäeti ilma. Isegi toit muutus mõnevõrra paremaks. Ilmselt kardeti, et teised järgivad meie eeskujul, sel juhul oleks väeosa jäänud ilma odavast tööjõust.

Väeosa staabist saime lähetuse Tallinna koos toidutalongidega. Tuleb tõdeda, et tagalateenistus oli sakslastel igati tasemel. Suuremates raudteejaamades olid sõjaväe toitlustamispunktid, kust sai sooja toitu või siis kuivprodukte vastavalt enda soovile. Tallinnas viibisime 2-3 päeva. Meile vormistati vajalikud paberid, mingit varustust ei väljastatud. Siia kogunes veel mehi ja ühe ohvitseri saatel sõitsime tavalise reisirongiga Poolasse. Varssavis oli pikem peatus, kuid linna meid ei lubatud, kuna olukord linnas olevat rahutu.

Jaamas võisime ringi vaadata, see oli mingi pooleldi maa-alune jaam, kus saime ühtlasi sõjaväe sööklas einetada.

Poolas oli partisanide tegevus päris tuntav. Nägime sõidul põlenud raudteevaguneid. Vilnost (Vilnius)

läbi Valgevene oleks sõit Krakovisse palju lühem olnud, kuid Valgevenes tegutsesid suured partisanide koondised, mille tõttu sõideti Königsbergi kaudu Varssavi ja sealt Krakovi.

Krakovis veetsime terve päeva, käisime linna peal kolamas. Meile haakis end külge üks kohalik naine, kes kutsus enda korterisse, lubades puskarit müüa. Läksime ja ostsimegi pudeli. Hiljem vagunis öeldi meile, et olite julged mehed, teid oleks võidud maha koksata. Olime erariides, seetõttu polnud põhjust karta.

Krakovist sõitsime Tšehhi piiri lähedale (u 45 km) Tatra eelmäestikku, kus asus Waffen SS vägede õppelaager „Heidelaager”.

Lähim raudteejaam oli Debica ca 25km.

SS oli Hitleri eliitväeosa, mis oli hästi varustatud, ka toitlustamine oli parem Wehrmachti omast. Kohe saabumise järel väljastati meile varustus: Uhiuus paraadvorm nn 1. garnituur kraelõkmetel kaks välku = SS, müts surnu pealuu embleemiga, vanem vormiriietus igapäevaseks kandmiseks, sinel, tumeroheline linasest riidest tööülikond, must lips, 3 paari pesu, 3 pruuni särki, kampsun, 2 paari sokke, taskurätikud, käterätikud, vöörihm, ranits, katelok, välipudel, kiiver, gaasimask, püss, padrunitasku, labidas, tääk, saapad, lusikas-kahvel, vahendid riide ja relvade hooldamiseks. Rindele minnes seda koorlust vähendati tunduvalt eriti riietuse osas.

Sinelit asendas valge moondamisülikond, seestpoolt kitse või jänesenahk ja saapad – viltsaapad koos pehmete karvaste sukkadega.

Kasarmus sain endale koiku naabriks saarlase Bernhard Öunpuu. Meist said suured sõbrad, aastateks. Olime kirjavahetuses 1997.a. suveni mil ta manalasse varises. Paaril korral külastas mind Kärddlas.

Laagris oli eelmine kontingent mehi sõitnud rindele ja meil tuli paralleelselt õppustega võtta osa laagri valveteenistusest. Laager oli

jaotatud ringideks igal oma teenindusüksused. Olime 4 tundi vahetkonnas, 4 vabad.

Hiljem kui mehi juurde tuli, ei pidanud enam iga päev vahis käima. Valvatavad objektid olid staap, kartser, laod, ringi üldvalve. Laagrit teenindas ka lõbumaja Waldkaffe (metsakohvik) rahvusvaheline seltskond naisi: prantslannad, sakslannad, poolatarid jne. Seal tuli käia korda pidamas, kuna mehed trügisid ilma järjekorrata akendest sisse. Korraga patrullis 4 meest- 2 hoones ja 2 kõndis ümber hoone. Sellega sai kord tagatud.

Kogu õppetsükkel toimus saksa keeles kaasa arvatud rivilaul. Algul oli raske, minu sõnavara piirdus hädavajaliku suhtluskeele tasemel. Nüüd tuli pähe tuupida iga-sugu sõjalisi termineid, mida teooriatunnis pidi oskama tarvitada.

On möödunud ligemale 60 aastat, kuid osa käsklusi ja laulutekste on niivõrd mällu sööbinud nagu see kõik oleks alles hiljuti olnud.

Kõnekeel aga on peaaegu täielikult haihtunud.

Meile maksti Poola rahas 1000 złotti kuus. Seda oli piisavalt selleks, et muretseda kirjutamistarbaid, käia fotograafi juures pildistamas ja Soldatenheimis õlut joomas. Tegelikult oli Soldatenheimis käimine eestlastel keelatud, kuna eelmised mehed olid seal sakslastega kaklema läinud. Välimus ei öelnud, kes on kes, tuli vaid vältida eesti keele kasutamist.

Loomulikult oli meil mingi aktsent, kuid ega ettekandjatest saksa naised tabanud, oled belglane, prantslane, itaallane, venelane või kes tahes.

Tihti saime marketendrit: veini, likööri, šokolaadi, sigareid jne. Siis pandi pidu püsti, kuid ega liiga üle-meelikuks ei tohtinud minna, võisid kartsa sattuda või veelgi halvem karistusvahend oli seljakott tellistega selga ja jalgsi Debicasse 25 km.

Vabal ajal võisime kino külastada, sakslastel oli häid filme. Ringvaated näitasid rinde sündmusi. Laagris oli ka teatrihoone, kuid ei mäleta, et oleksin

seal mõnda etendust külastanud. Raamatukogus sai käidud ajalehti sirvimas. Poola külla minek oli keelatud peamiselt partisanide kartusel. Võis juhtuda, et külast tagasi ei tulnud, kas mindi partisanide leeri või koksati hoopis maha. Mehed, kes hästi vene keelt valdasid, käisid siiski külas. Mina ei käinud.

Teenindav personal laagri köögis, saunas, ladudes, juuksurid jne. olid peamiselt Poola naised. Vestlus käis vene-saksa segakeeles.

Heidelaagris viibisid õppustel ka kindral Vlassovi armee mehed. Teatavasti Vlassovi armee jäi sakslaste piiramisrõngasse ja selle asemel, et üritada omade juurde läbi murda, tuli Vlassov kogu armeega sakslaste poole üle.

Vlassovi mehi külastasid aegajalt naised, kes töid mitmesugust külakosti. Muide laagris vlassovlased mingeid eraldusmärke maailmal ei kandnud, isegi mitte SS tunnuseid krae lõkmed olid lihtsalt mustad. Kord patrullkäigul pidasime ühe kinni, kes ei teadnud parooli. Toimetasime ta staapi, kus selgus, et mees on Vlassovi armee ohvitser. Hiljem kutsus meid oma kasarmusse, kus kostitas kodust toodud puskariga ja hapukurkidega.

Laagri eluga võis üldjoontes rahule jääda, kuigi oli ka vastukarva ajuvabu nähtusi.

Üks *unterscharführer* (allohvitser) eestlane puges kasvõi nahast välja, et aga saaks mehi mõnitada: püsti-pikali tehti ilma mingi vajaduseta. Öösel kamandati täies rakmes välja rivisse, jookstes ümber kasarmu püsti-pikali ja siis marss magama. Oma ülbuse ohvriks valis ta meie rühmast 17. aastase Antipovi nimelise nooruki. Rindele see nahaal ei tulnud. Seal oleks ta esimeses lahingus oma meeste poolt mulla toidule saadetud.

JÄRGNEB

Mälestusi meie isast

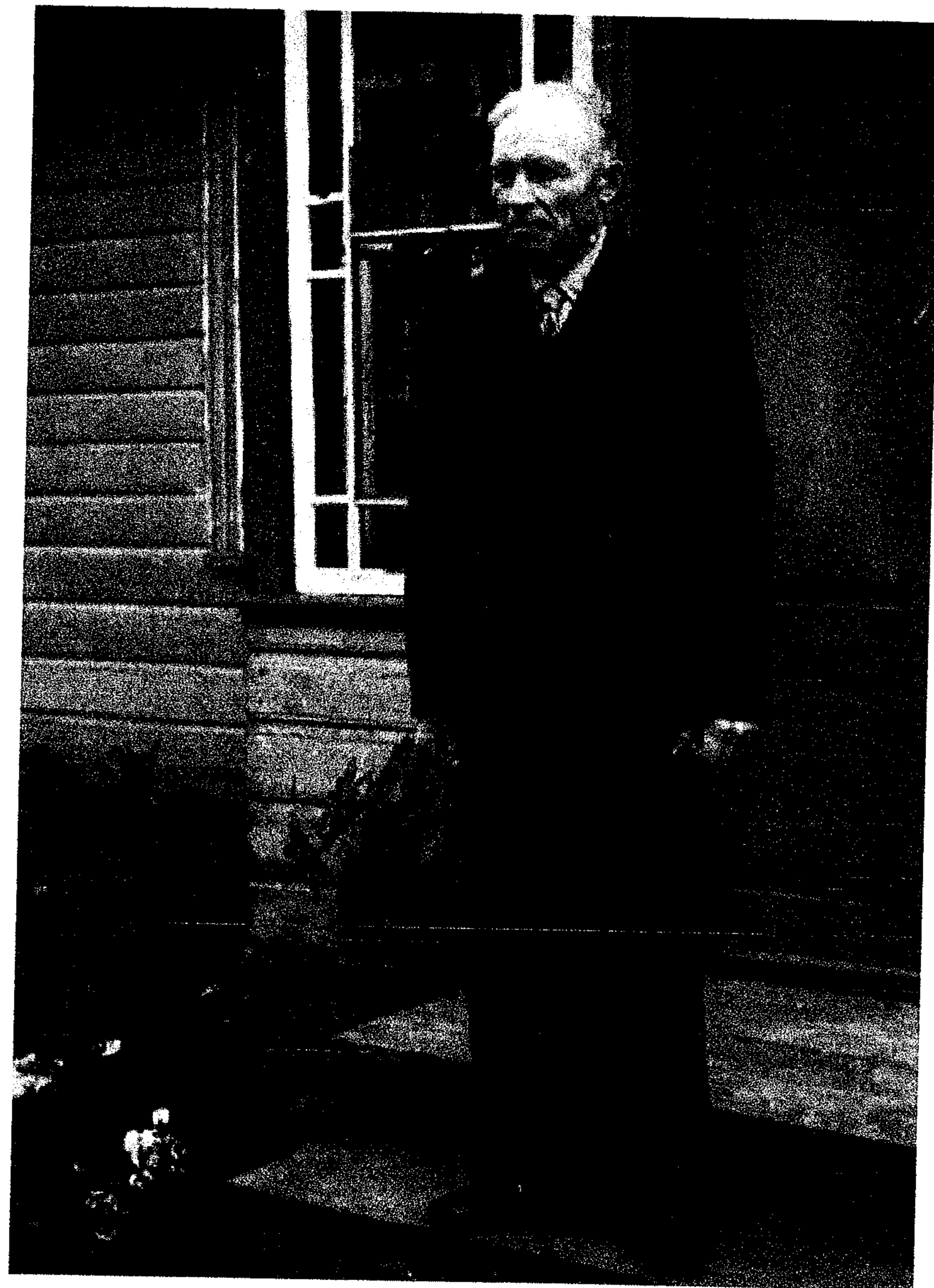
Selles kirjutises ei ole kajastatud meie isa Adolf Oolmetsa kronoloogilist elulugu. Oleme kirja pannud tema elu naljakaid ja olulisi sündmusi.

Meie isa, tuntud ka kui Roosi Adolf, sündis Kassari mõisa Õngu metsavahi Priidu peres 20. detsembril 1892. aastal. Isa sünnikoht oli Krimmis, kohas, mida vähesed teavad. See asub Lääne-Hiiumaal Õngu ja Tihu järve vahel. Kunagi oli Eesti tarkade klubi viktoriini küsimus: mitu kilomeetrit on Krimmist Siberisse. Kõik vastajad pakkusid tuhandeid kilomeetreid. Õige vastus kõlas: linnulennul paar-kümmend kilomeetrit. Mõlemad kohad asuvad Hiiumaal (Krimm on märgitud ka Hiiumaa kaardile). Priidu peres kasvas 11 last. Igale lapsele oli nende isa pannud huumoorika hüüdnime. Toome need siin laste vanuse järjekorras:

Kati - Kassikarjane
Neti - Nirgisulane
Hermann - Härjaajaja
Betti - Pörsapiiksutaja
Adolf - Ahvenapeanärija
Otto - Oinajooksutaja
Marta - Marjanoppija
Thedor - Tekiallapugeja
Kosti - Kingaklopsija
Ludvig - Lutikajahtija
Liidia - Linnulaulutaja

Ega Adolf oma isast palju viletsam olnud - tal oli kahe naisega kokku üheksa last.

Seoses vanemate sünnikohtadega tekkis Maivel probleeme Eesti kodakondsuse saamisega. Ise on ta sündinud Saksa ajal, ema oli sündinud Peterburi lähedal Gatsina

mõisa aedniku peres, aga isa Krimmis. Seega ei olnud tal mingit seost Eesti vabariigiga. Pärast mõningast arupidamist kirjutas Maive isa sünnikohaks Hiiumaa, Emmaste vald ning nii saigi kodakondsuse.

Adolfi toidutegemise nipid

Nooruses saadeti Adolf koos vennaga nädalaks heinamaale heina niitma. Kaasa anti tööriistad ja nädala jagu toitu. Noored mehed, nagu nad olid, toidutegemisest eriti ei teadnud. Esimesel päeval va-

lasid nad kogu nädalaks mõeldud tangutagavara potti. Keedes puder muudkui paisus ja hakkas üle poti ääre ajama. Ei jäänud muud üle, kui osa ära võtta. Kui kõik kaasasolevad nõud olid täis saanud, tuli osa putru isegi käiakünasse tõsta. Toitu jätkus terveks nädalaks, aga söögitegemise kogemust kogu eluks.

Tondilugu

Luulele meenus lapsepõlvest juhtum, milles isal oli küll väike osa, kuid ühel teisel Kassarimaa tuntud inimesel suur. Luule ja ta õed koos naabri-Kaljuga käisid Orjakus pühapäevakoolis. Kodutee kulges Kopli, Lõuka, Lepiku ja Rooli talu maade kaudu. Mööda jalgrada oli tee koju kõige otsem. Suur oli laste ehmatus, kui ühel õhtul hakkas neid taga ajama valgeid tiibu lehvitav tont. Kui nad seisma jäid, peatus ka tont. Edasi liikudes liikus ka tont nende kannul. Hirm oli suur. Lõpuks jõudsid nad joostes koju. Kuigi naabripoisil oli koju minna lühike tee, ei julgenud ta seda üksi teha. Siis tuli abiks isa, kes poisi käekõrval koju viis. Pärast tuli välja, et tonti mängis hiljem kuulsaks saanud Lepa Anna. Kuuldavasti mängis ta tonti ka teistele lastele.

Piiritusevedu

Kuueteistaastaselt läks Adolf tööle purjelaeva nagu paljud Hiiu poisid. Sõideti küll Riiga, Helsingisse, Viiburisse ja mujale. Ühel reisil leidsid meremehed vees hulpimas vaadi piiritust, mille tõstsid pardale. Maitseid ja täitsid kõik mõeldavad õõnsad nõud. Täidetud pudelid keerati kummuli, suud alaspidi. Isegi kõik pudelite põhjas olevad õõnsused valati täis. Tol ajal olid õllepudelite põhjas suured õõnsused. Aga ikkagi jäi piiritust üle. Kajutite lagedel olid vihmavee korjamiseks kõrged plekkääred ja vee ärajuhtimiseks rennid. Mehed topisid avad kinni ja valasid piiritusejäägi sinna. Suur oli nende pettumus, kui järjekordse halsi ajal laev kreeni läks ja kogu viin merre voolas. Tühjad vaadid viskasid nad merre, et piirivalve neid kinni ei võtaks. Sõidu siht oli Riia, aga tuuline ilm sundis Kassarisse tuulevar-

ju jääma. Meeste maale minnes oli neil vastas oma külast pärit randrüütel, kellele ka juhtunust räägiti ja märjukest pakuti. Too sõimanud mehi ja öelnud: „Miks te, kuradid, seda vaati siia ei toonud, oleks tüki ajaks jätkunud.“

Väike kõrvalepõige. Viktoriini küsimus: mis juhtub madrusega, kes mastist alla kukub? Üldiselt vastatakse: kukub surnuks. Tegelikult on purjelaev kreenis ja ta kukub lihtsalt merre.

Esimene maailmasõda

Kui algas Esimene maailmasõda, kuulus Adolf mobiliseeritute hulka. Eesti meestel oli hea meel, et kui Euroopas sõiditi, saadeti nemad Kaug-Itta Mandžuuria piirile, sõjast kaugemale. Teel said nad mitu kuud nautida Vene raudtee aeglust. Isa teenis piirivalves. Tema jutust mäletame, hiina kulisid, kes lõuna ajal pärast sööki koukisid pöranda-pragudest putukaid ja tõuke, ise ütlesid: „Sööme kõike, mis ei karju. Mis karjub, selle hammustame surnuks, aga seda, mis kurgus vastu küüsis, seda süüa ei saa.“

Möödus aeg. Rindele oli kahuri-liha vaja ja eestlased saadeti lääne-rindele. Nende õnneks kulus rongiga kohalejõudmiseks jälle mitu kuud. Poolast Austriasse, kus tollal oli samuti rinne, tuli marssida jalg-si. Kuna meestel polnud rindele jõudmisega kiire, ei jõudnud nad väeossa niipeagi.

Ühel päeval, teel rindele, tuli vastu ohvitser, kes nõudis meestelt, kes nad niisugused on, ega ometi desertöörid. Mehed vastasid, et on eestlased. Kontrolliti dokumente: Oolmann, Kogermann ja teised samasugused nimed. „Siis olete te peaaegu nagu sakslased ja kui rindele jõuate, lähete kohe nende poole üle.“ Üks meestest ütles: „Oleme jah, ja näeme siis, kui oleme eesliinil.“ Teised olid hirmus, et nad pannakse seina äärde ja lastakse sakslaste pähe maha, aga nende õnneks otsustati nad saata Türgi rindele. Sinnajõudmiseks kulus jälle mitu kuud. Ellujäänutel oli põhjust tänada Vene raudtee aeglust. Mida kaugemal sõjast, seda suurem oli lootus ükskord elusalt koju saa-

da.

Kui mehed lõpuks Kaukaasiasse Türgi rindele jõudsid, saadeti nad mägedesse liinile türklaste vastu. Üleval mägedes oli talv, orgudes suvi. Anti käsk üks Türgi kindlus vallutada. Luurele saadeti armeenlased, kes oskasid türgi keelt. Nad tulid tagasi ja põgenesid joostes, karjudes, et türklased ründavad kohe. Paigalejäänutele anti selga valged kitlid ja saadeti rünnakule.

Türklased andsid kaljude vahel kõvasti tuld. Adolf on lahingut meenutanud: „Esimesed, kes ründasid, jäid vait – ilmselt said surma. Olin kivi taga peidus, kui tundsin, et midagi popsas reide. Olin saanud jalga haavata. Ei saanud kaua tugeva tule pärast tagalasse minna. See õnnestus alles pimeduses. Selgus, et kuul oli läbi reie läinud, luu oli õnneks terve. Seejärel saadeti mind Armeeniasse hospitali, kus ma sain ravi Armaviris, kuniks oli aeg uuesti rindele minna.“

Juba karastunud mehele anti voli teisi kamandada. Lõpuks anti puhkust ja saadeti Moskvasse. Seal sai isa teada, et sakslased on Hiiumaa ja Saaremaa vallutanud ning koju minna ei saa. Adolf läks Petrogradi, kus elas ta õde Kati. Petrogradis oli kehtestatud kord, et linnas tohtis elada ainult see, kes on sinna sisse kirjutatud. Isa käis läbi igasugused ametiasutused, kuid kasu ei olnud – sissekirjutust ei saanud. Lõpuks otsustas minna Smolnõisse. Seal oli ikkagi kõige tähtsam asutus? Linnakomitee. Õnnestus saada luba. Ukse ees olid kahurid, aga need olid vaid muuseumieksponaadid. Isa lasti sisse ja, oh üllatust, Linnakomitees olid normaalsed inimesed, kes, kuulanud ta mure ära, tulid vastu ja andsid resolutsiooni sissekirjutamiseks.

Linnas valitses nälg. Keegi eestlastest arvas: „Sõidame Eestisse, ega seal nii suurt nälga ole. Vaatame sealt omale midagi toiduks.“ Sõidetigi rongiga Tallinna. Turult osteti seakeha koos peaga ja muid toiduaineid. Kuidas see kohale toimetada? Keegi meestest tuli mõttele: „Paneme sea pingile istuma, anname talle mütsi pähe, kas ta siis polegi nagu päris reisija?“ Konduk-

tor tuli pileteid kontrollima. Ta imestus oli suur, seal ei olnud ju piletit. Meeste õnneks ei teinud ta sellest suurt küsimust, naeris ainult.

Piiteris oli rongil vastaskorraldajad, kes tahtisid sea ära võtta, kuna toidu sissetoomine linna oli keelatud. Üks meestest ütles: „Meie olemes rindemehed ja peame varsti jälle rindele minema. Teie, tagalarotid, võtke meie siga ja minge meie asemel, las meie jääme siia valvel!“ Meeste õnneks löid valvurid põnnama, jätsid sea neile ja nii said nad tükk aega nälga kustutada.

Noored sõdurid saadeti sakslaste vastu rindele. Grupi teiste eestlastega jõudis Adolf Tartu alla. Seal sai ta raudteejaamas teist korda haavata, seekord õlga. Siis tulid sakslased ja isa viidi Poola Stettini vangilaagrisse.

Hiljem hakati vange välja vahetama. Nimekirja ja peopesadesse oli tehtud sinise ja punase värviga märgid. Isa uuris juudist kirjutaja käest, mida need tähendavad. Too ütles: „Punased on venelased ja nende vastu vahetatakse sakslasi välja. Eesti on nende võimu all ja eestlasi ei vabastata.“ Isa tõestas, et on Petrogradi elanik ja sinna sisse kirjutatud. Juut tegi nimekirja paranduse ja ta saigi tulema. Pärast elas isa pool aastat õe Kati juures Petrogradis.

Piiteris oli tõeline segadus – oli toimunud Oktoobrirevolutsioon. Isal õnnestus ühel miitingul isegi Leninit näha. Segadus ja nälg olid suured. Eesti poisid arvasid, et aitab näljast, on aeg koju minna. Ronisid rongile, mis pidi nad Petserisse viima. Narva suunas käisid lahingud. Enne Irboskat katkes rongiliiklus. Irboskasse mindi jalgsi. Seal olid ees juba mõned Eesti soomusrongid. Eestlased olid vastas ja ütlesid: „Olete juba Eestis. Nüüd peate ka teie oma isamaa eest võitlema!“ Seekord saadeti mehed rindele punaste vastu võitlema. Pika sõja läbi teinud meeste ainuke soov oli minna koju, eemale sõjast. Ent midagi polnud parata, tuli minna võitlusse.

Oma Vabadussõja mälestusi isa meile eriti ei rääkinud, kuna nõukogude ajal oleks ta olnud rahva-

vaenlane – teame ju, millega see oleks võinud lõppeda.

Ohtlikus ja karmis sõjas oli tähtsaim jääda ellu. Kassarist pärit mees jõudis nendel ränkadel aastatel ära näha Hiina piiri, Moskva, Petrogradi, peaaegu kogu suure Venemaa läänest itta ja idast läände. Lisaks veel Poola, Austria ja Türgi.

Kodu rajamine

Käinud läbi pika ja ohtliku sõjatee, jõudis Adolf lõpuks Kassarisse, esialgu Nurmele. Pere vanem poeg Herman oli saanud talukoha, kuid see oli jagatud pooleks. Teise poole omanikuks oli naaber Kask Ruudi ehk Aida Ruudi. Tallu kuulusid nii viljakuivati, abihooned, karjamaad kui ka põllumaad. Kuna vanem vend oli haige ning temast talupidajat ei olnud, otsustas isa Priidu anda talu vanuselt järgmisele pojale Adolfile.

Oli aasta 1923. Adolf tundis end nüüd täismehena, taluomanikuna, kuigi tuli kõike otsast alustada. Oli küll maa, aga ei olnud elamiseks maja. On võimatu ette kujutada tema raskusi. Noore mehena, kogemusteta, oli ta ju õppimisaja pidanud teenima Vene kroonut, kus teatavasti talupidamisoskusi ei õpetatud. Hoolimata oma nooru-

sest ja oskuste puudumisest, suutis ta ikkagi 1926. aastaks valmis ehitada elumaja, kuhu oma naise Salmega sisse kolis. Samal aastal sündis nende esimene laps, tütar Vaike. Elu läks edasi, sündisid tütre Luule, Eha ja Virve. Mõne aja pärast Salme tervis halvenes ja isa pidi oma nelja tütre kasvatamise kõrvalt hakkama saama naise põetamisega. Õnneks leidis noor naine Amanda, kes oli nõus talle appi tulema. Ega temalgi kerge olnud sellise suure perega toime tulla, aga hakkama pidi saama.

Pärast esimese naise surma leidis Adolf, et uut perenaist ei olegi vaja kaugelt otsima minna? oli ju kodus olemas noor naine, kes hoidis kodu korras ja hoolitses laste eest. Ühiselt leiti, et võiks leivada ühte kappi panna. Mõne aja möödudes sündis neil poeg Koit, perekonnanime edasikandja. Lapsi sündis neile riburada: tütre Vilja, Siiri, Maive. Poeg Gustav ei jäänud kahjuks elama.

Ühiskondlik tegevus

Hoolimata igapäevasest raskest tööst, oli tal ju suur talu ja hoolitsemist vajav suur pere, oskas Adolf ka lõõgastuda. Ta osales Kassari külaseltsielus, kus lõi aktiivselt kaasa näiteringis. Nalja ja naeru oli tema ümber kogu aeg. Ükskord, mängides Lutsu näidendis „Kapsapea“, tuli tal idee võtta õemees Priidu sünnipäevale minnes kingituseks kaasa hästi suur kapsapea? nunnu.

Lisaks heale näitlemisoskusele oli Adolfil ka kalligraafiline käekiri. Seetõttu oli ta 13 aastat Käina haridusseltsi kassapidaja. Kuna peres kasvas palju lapsi, siis olid dokumendid peidetud kirjutuslaua lukustatud sahtlisse. Ühel päeval oli üks dokument jäänud kogemata lauale. Väike Eha, nähes, et üks külg on päris puhas, asus seda oma pookstavitega täitma. Senini mäletab Eha isa kurba nägu ja ka seda, et riielda ta ei saanud. Üldse ei mäleta keegi lastest, et isa oleks vihanud või kurjaks saanud.

Kui te arvate, et Adolf oli mingi supermees ja tal vigu ei olnudki, siis olete veidi eksinud. Olid temalgi väikesed vead. Neist suurim oli

see, et ta ei osanud lastega riielda ega neid korrale kutsuda. Selle raske töö sokutas ta alati naise kaela. See oli ühtlasi tema tarkus ja kavalus. Ega isapoolne kasvatus lastel olemata jäänud. Ta kasvatas lapsi isikliku eeskujuga. Isa ei vandunud kunagi. Kui tal hing väga täis sai, oli ainuke vandesõna „kurask“. Isa ei suitsetanud ja ka purjus pole keegi teda näinud. Rahulik meel ja tervislikud eluviisid olid tema pikaeealisuse saladuseks. Elas ta ju ikkagi 93-aastaseks.

Katsikud ja õlu

1942. aasta jaanuaris sündis pesamuna Maive. Kuna külma oli 20 kraadi ja alla selle, ehitas isa saanile tekkidest telgi, et naine ja pisike tütar haiglast koju tuua. Kojutoomise päeval ilmataat halastas ja külma oli ainult 14 kraadi. Sellise gi ilmaga oli hobusega Kärblast Kassarisse sõita tõeline katsumus.

Mõne aja pärast oli aeg katsikute pidamiseks. Isa ja ta vend Konstantin tegid Nurmel selleks puhuks tegu õlut, mille jagasid pooleks. Isa tõi oma osa koju ja pani otsatuppa, kus põrand oli poole tegemisega. Öösel kuuldi mürtsu. Hommikul selgus, et õllevaadi põhi oli truki all ära lennanud ja õlu põranda alla jooksnud. Isal ei jäänud midagi muud üle, kui minna Kosti juurde

ja paluda tema osa endale. Ega katsikuid saanud ju pidamata jätta. Külalised olid juba kutsutud. Oleks käinud isa au pihta, kui tal poleks olnud külalistele omavalmistatud õlut pakkuda. Õlu oli tol ajal ainuke alkohol ja selleta ei möödunud ükski tähtis sündmus.

Eluviisid

Isa polnud ainult tööori. Ta oskas ka väikselt pidutseda. Kui olid isa või ema sünnipäevad, pulmad või muud tähtsamad sündmused, tulid kohale ka lähemad sugulased ja sõbrad. Isa sünnipäeval teati, et laua-kõne peab ta alati ise. Sellist asja ei saanud teistele usaldada. Isa kõneles oma elust ja lõpuks tänas külalisi kohaletuleku eest. Eriti on meelde jäänud see, kuidas Kosti ja isa veidi lõbusamaks muutudes laulma hakkasid. Kosti lemmiklaul oli „Noorus ei tule iial tagasi“, isa aga laulis: „Mina isi olen vana, kuid naine on mul noor, lapsi tema toob, vana ise aga joob.“ Oli tal ju kümme aastat noorem naine ja palju lapsi.

Kui isa oli juba vanem, oli tal raskesti laste nimede meenutamiseks. Sageli alustas ta ühe nimega ja lõpetas teisega. Koidul seevastu oli lihtsam. Vanemana, kui meid oli vähem järele jäänud, ütles ta, et tal on kolm nooremat ja kolm vanemat

õde.

Oma pika elu jooksul polnud isa kunagi tõsiselt haige. Olid vaid mõned õnnetusjuhtumid. Sõjas lasti tal läbi nii õlg kui ka reis. Kord läks hobune peruks ja surus isa vastu puud, mille tagajärjel murdusid ribid. Väiksemate hädade puhul, nagu külmetus ja nohu, võttis ta peopesale külma vett ja tõmbas selle läbi nina. Nohu oligi läinud.

Üks asi, milleks isa aega võttis, oli söömine. Sel ajal ei tohtinud teda keegi segada. Et ta näris söögi alati korralikult läbi, oli tal seedimine alati korras. Omavahel aasisime, et ta närib ka herne neljaks. Vahest käisime pärast sööki endises Kalju poes ja tagasi tulles leidsime isa ikka veel söömast.

Isa armastas väga ujuda. Kui ta vähegi mahti sai (mida juhtus muidugi harva), siis ta ka meres oli. Pääaegu 90-aastasena käis veel ujumas. Eks seegi aitas tal tervist tugevdada. Meres ujujaid ja rannas peesitajaid oli tol ajal vähe, seetõttu jäi ühele suvitajale silma üks aktiivne ujuja, kes ujus küll kõhuli, küll selili, veemöll ümber. Pärast pikka vaatlust taipas ta: „See ju Rooski Adolf.“

Mälestusi heietasid kõik Rooski pere vanad ja noored. Kokkuvõtte nendest klopsisid kokku Maive ja Rein

Järgneb

Kassarilased oma kodulävel

Täname kõiki, kes leidsid aega ja tahtmist, et hetkeks seistada oma kodulävel fotosilma ees ja nii jäädvustada end kodusaare ajalukku. Mõneste peret on veel pildistama-

ta, sest suvi sai otsa. Kevadel esimese rohelusega jätkame jälle, et jaanipäevaks kõik see toredus näitusena vaatamiseks välja panna. Praeguseks on harrastusfotograafi-

de Renee Altrovi, Maarja Unduski, Heli Tuisu, Liis ja Maie Vikerpuuri ning Maarja ja Merike Niimanni poolt pildistatud 181 peret.

Haridusselts

Kui mina olin veel väikene mees

Ülo Kaevats

Olen sündinud Kassaris 1947. aastal. See oli keeruline aeg nii ajaloolises kui ka väikese mehe kujunemise plaanis.

Arvata võib, et meie pere ei olnud kaugelki ainus, kus lastel ei olnud tollal ühtki poest ostetud mänguasja. Poes lihtsalt ei olnud mänguasju ja peres ei olnud raha.

Kas ja kuipalju pärimänguasjade puudumist asendasid omatehtud lihtsad mänguvahendid ja ise pärisasjadega väljamõeldud mänguolukorrad, on tagantjärele raske hinnata. Samas on päris kindel, et minu iseloomu on tugevasti kujundanud sunnitult varajane alustamine töiste (maa)töödega.

Pidin juba viie-kuueaastaselt pikki tunde päevas hoidma (valvama?) oma kaht nooremat õde, kui isa-ema olid kolhoositööl. Vanematele kõikvõimalikes kodutöodes abiksolemisest rääkimata.

Kuueselt algas ka täie vastutusega karjasetöö. Mure ja vastutus ligi kolmesajapealise lambakarja või viiekümnese lehmakarja koos-

hoidmise pärast tahtsid vägisi murda väikese mehe meelekindluse. Ometi kohuse- ja vastutustunnet kasvatas säärane elualgkool edasiseks ehk ülemääragi. Ja koolis õppimise tahet samuti.

Mäletan pärast teist klassi pikki arutelusid vanema klassivenna Toivoga, et kuidas küll saaks teha niimoodi, et mina, kellele koolis väga meeldis, saaksin ühe karjapäeva vahetada kümne koolipäeva vastu ja Toivo, kelle jaoks kool oli üks üsna piinarikas koht, saaks ühe koolipäeva vahetada kümne karjapäeva vastu. Jutuks see muidugi jäigi, sest elul oli oma loogika, mõlemad pidime ikka oma osa ära tegema.

Rannalastena oli meil igal aastaajal palju juhtumisi seotud merega. Soojadel suvepäevadel sai mõnikord rohkem kui viis korda ujumas käidud, sügise „nahkse” jää peal olid kõvemad tegijad need, kes julgesid kõhuli kõige kaugemale minna, talvel sai vähese lumega jääl mingisuguste uiskudega uisutatud. Kevadel jäätükkide peal sõites tuli ikka ette,

et mõni meist ka jääkülma vette kukkus. Mäletan, kuis siis umbes kilomeetrisel koduteel riided täiesti kõvaks külmusid ja ihu hellaks hõõrusid. Soe tee ja soe tekialune soojendasid karastatud mehed järgmiseks päevaks kenasti koolikõlblikuks.

Minu esimesel kooliaastal töötas legendaarne koolijuhataja Marta Kalju üksinda nelja klassi 19 õpilasega. Ühelt poolt pedagoogiline vägitegu ja teisalt palju huvitavaid juhtumisi koolilaste mälus.

Lõpetuseks mälu pilt *corridast*. Sügisel vahetunnis rahvastepalli mängimise alal jooksis kooliõuest läbi Lepa Anna, Panso poolt Kassari sümboliks kirjutatud naise, üsnagi ärritunud lehm. Meid nähes tormas ta sarved ees mängijate sekka. Kõik põgenesid suures hirmus laiali, ainult minust aasta noorem Rein püüdis looma taltsutada. Loom tuuseldas julget poissi, tulevast suurte reisilaevade kaptenit, kõvasti, aga julguse ja otsustavusega puutusime seekord küll ehedalt ja lähedalt kokku.

KALANDUSPIIRKONDADE I MÖTTETALGUTEST

(heinakuu 9. ja 10. päeval Hiiumaal)
Siinkirjutaja on pärit Nasva kalurikülalt, 55 aastat teadlik kaluriartellide olukorrast, sest juba Tallinna Arhitektuur-Ehitustehnikumi õpilasena tuli mul kujundada kaluriartelli „Kodurand“ näitlikku agitatsiooni, kusjuures kättesaadavad olid mulle kõigi 81 kaluriartelli ja 3 kaluribrigaadi (põllumajanduslike artellide juures) näitajad (Nasva „Kodurand“ oli 81 kaluriartelli ja 3 kaluribrigaadi hulgas KINDEL KOLMAS KÕIGI NÄITAJATE JÄRGI). Sellel ajal, kümnendi 1947-1957 teisel poolel, oli juba NELI KORDA VÄHEM artelle, kui neid oli kümnendi algul. SURMAHOOP ANTI EESTI KALANDUSELE KÜMNENDI 1957-1967 KESKEL (1961), kui 81 kaluriartelli ja 3 kaluribrigaadi asendati Pärnu Kaluri, Saare Kaluri, Hiiu Kaluri jt. RIIGIMAJANDITEGA, mis ainult näiliselt olid ühismajandid. ÜHTLASIPURUSTATI ELU VÄIKESAARTEL JA NEEMEDEL (JUMINDA, KÖPU, SARVE, SÕRVE, KIHNU, RUHNU, ABRUKA, MANILAIJ), EESTI KALANDUSE VIIMANE TALUVUS OLIGI 81 KALURIARTELLI JA 3 KALURIBRIGAADI. Järelikut tuleb mõttetalgutel kindlasti arutleda kalanduse seost igaveste põhitõdede ja vabariikluse põhimõttega.

1947. aastal tegi Nasva kalur Aleks Mälk siinkirjutajale selgeks, kui võimetu oli Tahkurannast pärit Päts mõistma kalandust. KÕI-

GE KALANDUSSÕBRALIKUM JUHT LÄBI AEGA ON OLNUD JOSSIF DZHUGHAJEV (1879-1953), KELLELE PÕLLUMAJANDUS KÄIS ÜLE MÕISTUSE JA KES TAIPAS, ET LOODUSES JA ILMASTIKUS, KUS SUVE ON KOLMKUUD JA TALVE ÜHEKSA KUUD, SAAVAD SUNNITÖÖLISED VAJALIKKE AINEID EELKÕIGE KALAST JA AINULT KALANDUS SUUDAB SUNNITÖÖLISITOTTA.

1947. aastal ohurite katsetamise ajal taipas Jossif, et kahurite asemele tulevad ohurid, aga tema riik on võimetu Läänega võistlema relvastuses. Naise, Nadežda Sergejevna Allilujeva, surm 1932. aastal oli olnud mõttetu – mustlanna tundis igavesi põhitõdesid ja nõudis mehelt nendest lähtumist. Mees eitas igavesi põhitõdesid ja korraldas Porikuu Mässu 15. aastapäevaks 6-8 miljoni inimese surma nälga Tsaari-Venemaa viljaaidas, kuid ise hakkas aastapäeva peol Vorosilovi ja Molotoviga targutama „pasteetide erinevustest“ – mustlannal „viskas ära“ ja ta hakkas kolme väikesekasvulist söimama „tigatedeks kääbusteks“. Järgmisel hommikul leidis Kremli korterite komandant Nadežda Sergejevna surnuna vereloigust. Naisest 22 aastat vanem mees taipas 15 aastat hiljem, et naisel oli olnud õigus. Jossif mõtles pingsalt kuni vere-soone lõhkemiseni peaaegu 1949. aastal ja sellest ajast peale ta enam

riiki ei juhtinud. Stalini-aegne suurim pugeja ja Stalinist suurem stalinist *Hruštšov* pidas ühisomandit vaid ajutiseks ja üleminekut riiklikule omandile kui täiuslikumale omandile vältimatuks. EESTI KALANDUSPURUSTATI ÜLEMINEKUGA RIIKLIKULE OMANDILE KÜMNENDI 1957-1967 KESKEL. Veel kümnendi 1957-1967 esimesel poolel ehtasid kalurid kodukohtadesse rohkesti eramaju, sest 5-7 klassilise haridusega teeniti kaluritena 40000 rubla aastas (näiteks kaluriartellis „Kodurand“), kusjuures oli olemas kodutalu ja kaluriartelli poolt püügivahendid, tööriietus ja kõikide kalaliikide kalad. Võrdluseks – töötasin samal ajal rajoonitäitevkomitee kolhooside ehitamise osakonna juhatajana, minu kuupalk 1100 rubla oli suuruselt teine pärast rahandusosakonna juhataja palka (1500), enamuse osakonnajuhatajaid said 880 või 770 rubla kuus, isegi esines osakonnajuhataja palk 600 rubla kuus.

1961. aastast on hävitatud Eesti kalandust. Väga ilmekas on Juminda valla ja Juminda küla näide. 2/3 Eesti valdadest ja maakondadest (Tsaari-Venemaal ja esimeses Eesti Vabariigis) olid juhitud rahvalike ühenduste ja isiklike ühenduste poolt. Juminda vald on selgete tunnustega (kiriku ja kooliga) vald ja Juminda küla oli enne sõda 250 elanikuga. Pärast sõda oli Juminda külas 170 elanikku. Taevani ülistatud Kirovi-nimeline kalurikolhoos

saavutas järgmise tulemuse: 36 elanikku, 32 majavaldu, neist 16 alalise elanikuga, 16 suvekodud (andmed aastast 2001).

MAA, METS JA MERI PEAVAD OLEMA ÜHE JA SAMA KESKASUTUSE ALL, HALDUSKORRALDUS PEAB OLEMA SELLE SAMA KESKASUTUSE TÖÖLÕIK.

Esimest korda Eestis kadusid veekogudest kalad kümnendi 1917-1927 keskel – seda ei osatud seletada, õnneks oli kalade kadumine lühiajaline. Erinevalt Eesti Vabariigist pidas Karjala Vabariik (pealinn Uhtua alevik, praegu Kalevala alev) vastu ainult kolm aastat, 1920. aasta näärikuus sai ta Kiimasjärve lahingus sõjaliselt lüüa ja lakkas olemast. Eestis purustati talumajandus kümnendil 1947-1957, Karjalas 1927-1937. Põhjapöörijoone lähedal sulab maa lehekuu 20. nda paiku – loodus annab kevadkülviks aega kaks ööpäeva – see kulutati nõupidamistele rajoonides ja külanõukogudes ning TERAVILI OLI KOLHOOSIKORRAGA VÄLISTATUD. Põhjapöörijoone lähedal annab loodus heinatööks aega seitse ööpäeva – see kulutati metsatulekahjude kustutamiseks, sest üle liidu oli värvatud metsatöölisi ja need ei teadnud, et põhjapöörijoone lähedal ei teki mulda – on ainult turvas, millel kuival ajal ei tohi teha lõkkeid – ainult tugev vihm suudab kustutada turbapõlenguid. HEINATEGU JÄI KOLHOOSIKORRAGA ÄRA, JÄRELIKULT LÕPPES KA PIIMA JA LIHA TOOTMINE. Sajandite jooksul oli talupoegadel kindel teadmine, et ikaldusaastatel päästab KALA, sest Põhjala veekogud on kalarikkad. Selgus aga, et kolhoosikorraga olid veekogudest kadunud kalad. BELOMORKANAL'i ehitamisega hävitati 250 000 talupoega ja haritlast (nende mälestuseks on paberossipakk). Kanali ehituselt leiti tsaariaegseid tõelisi teadlasi, kes seletasid ära KALADE KADUMISE PÕHJALA VEEKOGUDEST:

a) metsatöö tohib toimuda ainult nelja nädala jooksul kuukalendriaasta algul – siis on puud „surnud“ ja EI RIKUTA PINNAST;

b) Põhjapöörijoone lähedal taas-tub pinnas saja aasta jooksul;

c) Aastaringse metsatööga rikutakse pinnast – SUURENEB ALUMIINIUMI, RAUA JA MITME VÄHETUNTUD METALLI SISALDUS PINNASES – HUKKUVAD MAAS, VEES JA ÕHUS kaanid, jõhvussid, puruvanad, putukad, tõugud, vastsed väiksematest alates, seejärel kalad, linnud, loomad väiksematest alates; linde ja väikseid loomi me ei söö, AGA KALADE KADUMIST TUNNETAME VALUSALT.

Kümnendi 1917-1927 keskel, kui Eesti talud vajasid raha, võeti maha metsi, mõisaparke, hirveaedu jne. – KADUSID KALAD VEEKOGUDEST. Kümnendi 1987-1997 keskel, kui purustati Eestis maa-majandus, sai paljudele ainukeseks tuluks – PUIT, kuid kas ainult kuukalendriaasta esimese nelja nädala jooksul? Me ei asu põhjapöörijoone, kus pinnas taastub saja aastaga, KUID KA MEIL EI TOHI AASTARINGI KÄIA METSATÖÖ.

On vaja maad, metsa ja merd käsitleda ühtse tervikuna. Mingil juhul ei tohi halduskorraldus olla võhikute käes – Kihnu „Nõukogude Partisani“, Ruhnu „Kommunismi Majaka“, Abruka „Murdlane“ kaotamine on sama, mis valdade ja maakondade liitmine võhikute poolt – „Nõukogude Partisani“ ajal oli Kihnus 2200 elanikku, nagu „Pärnu Kalur“ tehti, jäi Kihnu kohe 630 elanikku, praegu olevat 400 elanikku. Eespool oli näiteks Jumin-da küla – oli 170, nüüd 36. Abruka „Murdlane“ oli 81 kaluriartelli ja 3 kaluribrigaadi hulgas kõigi näitajate järgi esimese kümne hulgas ja tekkis lootus taastada Abruka vald (selline vald on olnud), kuid praegu on Abruka elanikkond 35 puhkepalgalist (võõrapäraselt pensionäri).

Eestis on ainuedukas seitsmeastmeline omavalitsus – inimene, perekond, talu, küla, vald, maakond, riik; iga järgmine aste on eelmiste jaoks ja teeb seda, mida eelmised teha ei saa; kusjuures omavalitsuste arv peab kogu aeg suurenema vahetult 7:6:5:4:3:2:1.

MÖTTETALGUTEL ON VAJALIK JA VÕIMALIK KÄSITADA MAAMAJANDUST JA TEMAGA KAASNEVAID NÄHTUSI. EBA-MEELDIVA EITAMINE JA TEGE-

LIKKUSE MOONUTAMINE VÄLISTAVAD ARENGU; MÖTTETALGUTEL TULEB KÄSITADA NII IGAVESI PÕHITÕDESID KUI KA VABARIIKLUSE PÕHIMÕTET.

Põhitõed – kuus ühiskonnakorda, nende läbimise seaduspärasused; inimese sünnipärased ja omandatud tarbed, nende järjekord; loomulik majandus; majandussisene suunitlemine; mitmeastmeline omavalitsus.

Vabariikluseks on vaja kõige vanemat osa, rahvalikku osa, kelle tekkeaga ei teatagi (juba mammutijahil käidi rahvaliku ühenduse-na); teisena 14 000-70 000 aastat tagasi tekkinud isiklikku osa ja kolmandana, 1000-3000 aastat tagasi tekkinud riiklikku osa; iga osa teeb seda, mida teised kaks ei saa, ei oska, ei taha teha.

*Vabariikluse põhimõtte*ni jõudis Thomas Jefferson (1743-1826) riigivanemana 1801-1809 Ameerika Ühendriikides ja dekabristid 1816-1825 Tsaari-Venemaal. Tsaari-Venemaa ja esimene Eesti Vabariik lähtusid *igavestest põhitõdedest* ja *vabariikluse põhimõttest* (muidugi toimus see võideldes, sest 1817-2017 jaguneme me kahe vastandliku mõtteviisi vahel 25 ajandikku ja 75 sajandikku), 1867-2017 on võimal enne kõike 25 sajandiku mõtteviisi esindajad ja põhjustavad seitse sula – 1907-1917 (10 aastat), 1956-1964 (8 aastat), 1985-1991 (6 aastat), 1999-2003 (4 aastat), 2007-2009 (2 aastat), 2012-2013 (1 aasta), 2015 (alla aasta) ja 2017 algab üleminek 75 sajandiku mõtteviisile, kümnendi 2017-2027 teisel poolel algab väljumine majanduskaosest ja rahanduskaosest.

KALANDUS ON VÄGA ILMEKAS ELUALA, SEST TA ON ENNEKÕIKE VÄIKESAARTEL JA NEEMEDEL – OLGEM MÕISTVAD NII 25 SAJANDIKU MÖTTEVIISI KUI KA 75 SAJANDIKU MÖTTEVIISI SUHTES!

Ära tuleb kasutada sula 2007-2009! Mõelgem läbi halduskorralduses tehtu Ojamaal (Gotlandil), kus hiljuti kaotati 90 valda ja 6 maakonda, ning Oolandil, tõlkes Jõe-maal, soome keeles Ahvenamaal, kus vigade aeg oli 150 aastat tagasi.

Aarne Maripuu

10222

Eestis on ainuedukas seitsmeastmeline omavalitsus (1) – inimene, perekond, talu, küla, vald, maakond, riik, iga järgmine aste on eelmiste jaoks ja teeb ainult seda, mida eelmised teha ei saa (2). Siin on numbritega tähistatud meetmed krooni tugevdamiseks, sest krooni tugevdamine ja nõrgendamine on võrdvõimalikud. Erakonnad tekitavad kaks ühiskonnakorda kõrgemal (3), kui meie oleme; erakondade teesklemine varem on meile maksma läinud 250000-300000 eestimaalast. 1817-2017 jaguneme kahe vastandliku mõtteviisi vahel 25 sajandikku ja 75 sajandikku, seejuures 17 sajandikku viimasest on ebakindel – võib üle minna 25 sajandiku hulka ja tulemus on 42:58 (näiteks 2004. aastal). 1867-2017 on võimul ennekoike 25 sajandiku esindajad ja põhjustavad seitse sula – 1907-1917 (10 aastat), 1956-1964 (8 aastat), 1985-1991 (6 aastat), 1999-2003 (4 aastat), 2007-2009 (2 aastat), 2012-2013 (1 aasta), 2015 (alla aasta) ja 2017 algab üleminek 75 sajandiku mõtteviisile, kümnendi 2017-2027 teisel poolel saadakse jagu majanduskaosest ja rahanduskaosest. Et nad on, näitavad kirjamargi hind 1992. aastal 5 senti ja praegu 5 krooni 50 senti ehk kasv 110 korda. Eurole üleminek ei ole lahendus, kuna liidu liikmed ei ole liiduvolikogus võrdselt esindatud – euro läbikukkumine on vältimatu, tuleb tugevdada krooni. Kärkla alevit peab juhtima maavalitsus (4), Kärkla alevil peab olema alevivolikogu, milles kõik aleviosad, neid on 17, on võrdselt esindatud (5), kuna me jaguneme 25:75 ehk 1:3, peab igal aleviosal olema 4, 8, 12 jne. esindajat (6) ja valituiks osutuvad need, kes koguvad vähemalt poolte valimisõiguslike häälde (7). Kärkla alev ei tohi olla ühes loetelus valdadega (8). Alevivalitsuses saab olla kuni 3 ametnikku (9), mida rohkem seda arvu ületatakse, seda teovõimetum alevivalitsus on. Meie looduses ja ilmastikus on linn võimalik, kui tema tagamaal on vähemalt 40000 elanikku. Näiteks enne I ilmasõda oli Hiiumaal

kuni 24000 elanikku ja tekkis teine maakonnakeskus (Käina), sest maakonnaks on vaja vähemalt 10000 elanikku (10). Eelmise Eesti Vabariigi ajal oli Eestis 40 maakonda (11), kusjuures ainult 11 maakonda juhtisid riiklikud ühendused, järelkult 29 maakonda juhtisid rahvalikud ühendused (12) ja isiklikud ühendused (13). Krooni nõrgenemise peapõhjus on kõige vanema osa, rahvaliku osa (14), kelle tekkeaga ei teatagi, eitamine ja 14000-70000 aastat tagasi tekkinud isikliku osa (15) eitamine. Omavalitsuste arv (seitsme astme korral) peab kogu aeg suurenema vahekorras 7:6:5:4:3:2:1 (16). Juba tsariajal oli Hiiumaal 12 selgete tunnustega valda (17), Eesti-aja lõpuks oli 18 selgete tunnustega valda (18). Kui viimased 90 aastat oleks tunnustatud igavesi põhitõdesid (19), oleks praegu eestlasi 7-9 miljonit. Igavesi põhitõdesid on viis – kuus ühiskonnakorda, nende läbimise seaduspärasused (10), inimese sünnipärasused ja omandatud tarbed, nende järjekord (21), loomulik majandus (22), majandussisene suunitlemine (23), mitmeastmeline omavalitsus (1). Kuna ristiusk toodi meile tule ja mõõgaga, valitseb meil 800-aastane arengupeatatus. Arengupeatuse tõttu on maailmas kolm lõputut asja – koera kusi, joodiku raha ja eestlase lollus. Arv 10222 tähistab käesolevat aastat eestlaste ajaarvamise järgi. Kui tekitab küsimus aleviku, alevi ja linna kohta, siis neis saab korralikult elada 1/10-1/8 paikkonna elanikest (24). Põhitõdede eiramise tõttu on meil alevikud, alevid ja linnad vajadusest kolm korda suuremad, mis on kindel surmaotsus kroonile, eurole, rublale ja ükskõik millisele rahale. Alevik on inimeste, perekondade, talude, külade, valla jaoks (25) ja teda peab juhtima vallavalitsus (25), kus saab olla kuni kolm ametnikku (27), vallavolikogus peab olema igal külal 4, 8, 12 jne. esindajat (28), kes on saanud vähemalt poolte valimisõiguslike häälde (29). Alev on inimeste, perekondade, talude, külade, valda-

de, maakonna jaoks (30) ja teda peab juhtima maavalitsus (31), milles on kuni 15 ametnikku (32), alevivalitsuses kuni 3 ametnikku (9). Linn on inimeste, perekondade, talude, külade, valdade, maakonnade, riigi jaoks (33), teda juhtib riigivalitsus (34), milles saab olla kuni 35 ametnikku (35). Riigivolikogus peab olema igal maakonnal 4, 8, 12 jne. esindajat (36) ja valituiks osutuvad need, kes koguvad vähemalt poolte valimisõiguslike häälde (37). Linnavolikogus peavad olema kõik linnaosad võrdselt esindatud (38). Eestis ei saa olla üheski linnas osalinnu (39), sest Eesti suurimas linnas ei saa korralikult elada rohkem kui 130000-162500 elanikku (40) ja sedagi vaid juhul, kui ühelgi teisel linnal ei ole üleriigilisi kohustusi. Ükski linn ei vaja üle 15 ametniku (41). Maakonnas on loomulik 10-15 valda (42), seega juba eelmises Eesti Vabariigis oli 400-600 valda, mida juhtisid rahvalikud ühendused, isiklikud ühendused ja riiklikud ühendused. Ärge unustagem, et omavalitsuste arv peab kasvama vahekorras 7:6:5:4:3:2:1. Maavolikogus peab olema igal vallal 4, 8, 12 jne. esindajat (41) ja valituiks osutuvad need, kes koguvad vähemalt poolte valimisõiguslike häälde (42). Maavolikogu moodustab maavalitsuse (43) ja see juhib maakonnakeskust (4), maakonnakeskus ei tohi olla valdade loetelus (8). On asulaid, mille juhtimises osalevad vallavalitsus ja/või maavalitsus ja/või riigivalitsus (44); selles ei ole vasturääkivust, sest osalevad ka seitsmeastmelise omavalitsuse esimesed astmed – inimene, perekond, talu, küla nii otseselt kui ka valitud ühenduste kaudu (45), sealhulgas ka riigivolikogu kaudu (46), mille valimisel osalevad kõik valimisõiguslikud (47).

Aarne Maripuu
Kärklas, 2009. aasta
paastukuu 11. õhtul

Orjaku küla

Mööduv, 2009. aasta, on olnud Orjaku külale üsna oluliste tegemiste aeg.

Senistele väikestele traditsioonilistele ettevõtmistele on lisandunud esimesed suuremad projektid, õigemini küll lisandusid küla piirides olulistele tegemistele nn küla piire ületavad, käega katsutavad ning silmaga nähtava tegemised.

Loomulikult on jätkunud senised heakorratalgud, vastlapäeva tähistamine ning suvise küla kokkutuleku korraldamine enne Jaanipäeva (toimus 2009.a. juba 15. korda). Ühe tegevusena sai algatatud ülesaarelise ettevõtmisena Kassari saare külade jõulupeo traditsioon, mida sellel aastal jätkas edukalt Kassari küla.

Teisi uusi Orjaku küla tegemisi ja nende tulemusi saab aga tõesti vaadata nii looduses kui lugeda paberilt või internetist.

Üheks olulisemaks saavutuseks on Orjaku küla arengukava koostamine aastateks 2009-2019. Selle valmistamisele aitasid kaasa enamuse külaelanikke ja osa suvitajaid, kes täitsid küsitluslehed, millede abiga saime teada nende rõõme-muresid täna ning ootusi-lootusi homseks.

Arengukava koostamine võttis aega veidi üle aasta ja see pandi kokku täidetud ankeetide, ajurünnakute ja muude kaastööde põhjal ning seda tegi kümneliikmeline töögrupp, keda eksperdina toetas Aivi Telvik SA-st Tuuru.

2. mail Kassari rahvamajas toiminud MTÜ Orjaku Külaseltsi aastakoosolekul kinnitati dokument, kus on kirjas külale tähtsad aren-

gusuunad ja teed nende saavutamiseks järgmisel kümnel aastal. Orjaku küla arengukava ja selle koostamise tööprotsess on üleval küla koduleheküljel www.orjaku.ee.

Kuna arengukava peab olema eluga kaasaskäiv ning arenev dokument, siis saabuva, 2010. aasta alguses ootame kõiki, kes leiavad midagi olulist arengukavasse lisada või seal olevat infot muuta, anda sellest teada ajavahemikul jaanuarist märtsini meiliaadressil orjaku@orjaku.ee.

2009. a mais lõppes 2007. a lõpus projektkirjutamisega alustatud ja PRIA külameetmest rahastatud Orjaku muuli matkaraja projekt, millest on olnud juttu ka varem. Projekti käigus on saanud muul tagasi seal aastakümneid seisnud veeloodimaja, lisaks veel majakeses asuva Orjakut tutvustava ekspositsiooni, sadamast muulile viiva laudtee ning istumiskoha vana pihlaka juures Pihlalaiul.

Vaatamata ilmavingerpussidele (vahepeal viis jää juba valmis laudtee minema) valmis projekt siiski väikese hilinemisega ja on rõõmistanud nii kohalikke elanikke kui külalisi.

Kevadest pea jõuludeni on olnud matkarajal näha inimesi liikumas - see näitab, et sellist paraja pikkusega, igale eale sobilikku, natuke isemoodi matkarada oli väga vaja ning et külaseltsi poolt tehtud investeering ja nähtud vaev on läinud asja ette.

Matkaraja projekti toetasid Käina Vallavalitsus, kohalikud elanikud ja suvitajad läbi oksjoni ning

annetuste - siinkohal veelkord suured tänud kõigile neile!

2008. a oktoobrist alustasime külaseltsi ja ekspertide töögrupi koosolekutega, et koostada PRIA külameetmesse esitamiseks projekt Orjaku sadama puhkeala ehitamiseks ning tähtajaks sai see ka esitatud. Projekt leidis heakskiitu ja tänu sellele on üks osa Orjaku sadama-alast saanud uue näo, mida kutsume kõiki sadamasse ise vaatama. Sadam on ilus vaadata ka pimedal ajal, kuni kella 23ni on valgustatud kaldapealne promenaad ning sadama ainuke puu - tulge ja istuge ning nautige vaikust ja rahu. Lisaks on selle projektiga soetatud 2 Optimist-tüüpi alust noorte purjetamisharrastuse arendamiseks, mis alates kevadest küla noorte kasutusse lähevad, muidugi koos vanematega, kes noori juhendavad. Sadama puhkeala projekti on toetanud Käina Vallavalitsus ning kohalikud elanikud läbi loteriitulu ja annetuste - tänud taas! Kuigi antud projekt pole veel meie jaoks päris lõppenud, on uued plaanid koduküla arengu nimel edasi tegutsemiseks juba küpsemas.

Septembri algusest alates oleme osalenud Orjaku sadama detailplaneeringu aruteludes, mille on algatanud Käina Vallavalitsus. Nendest aruteludest ja küla arengukavast lähtuvalt on soov jätkata Orjaku sadama arendustegevusega, et luua sinna külalissadamale olulised teenuste pakkumise võimalused hooajal ja samas ka külarahvale kooskäimise võimalused talveperioodil. Esimesed sammud on astutud,

lähipäevadel selgub, kassame load ja õigused ka järgnevateks. Loodame kõige paremat, Orjaku külaseltsi juhatus ja liikmed on valmis jätkama juba alustatud.

Novembri alguses sai Orjaku külaselts 3aastaseks. 14. novembril toimus külaseltsi üldkoosolek, kus põhiküsimusena uue juhatuse valimine ja plaanid edaspidiseks. Järgmisel kolmel aastal püüavad külaseltsi tegemisi vedada ja külaelanike soove arvestada eelmisest

juhatuse koosseisust Omar Jõpiselg, Leonora Kääramees, Margit Kääramees ja Ain Koor ning uue liikmena Kerli Nurs. Sellist juhust, kus ühe külaseltsi juhatuses kolm erinevat põlvkonda on ametis külaelu paremaks muutmisel, vaevalt et mujalt Hiiumaalt leiab.

2006. aastal 30 asutajaliikmega alustanud Orjaku külaseltsist on detsembris 2009 saanud 45. liikme-ga elujõuline ja teotahteline ühendus, mis valmis kaasa lööma mit-

metes olulistest tegemistest – ikka oma kodukoha elu-olu parandamiseks ning mõnusa elukeskkonna loomiseks kõigile põlvkondadele. Kauneid Jõulupühi kõigile Kassari saare elanikele, uusi ja edukaid ettevõtmisi ning koostöövalmidust ka 2010. aastal!

Margit Kääramees
Mäeotsa talu
Orjaku külaseltsi juhatuse liige

Kui sügis on lõppenud ja alanud tali,
Siis tuul on õues ja väga vali.
Ka linnuke õuel ähib ja puhib,
Läbi tuisu ta majani rühib.
Tal väsinud tiivad ja saba on sorus,
Ning nokake väike üsna norus.
Kuid äkki ta märkab üht lahedat maja,
Seal leiab toitu ja seda ongi vaja!

Kristi Johanna Kopli

Helbeid keerleb taevast alla,
Nüüd on taevaluugid valla,
Akendel toretseb jäälillemuster.
Räästais sädeleb purikaorkester,
Hanged püstitavad rekordeid,
Lumemehi aedades tuhandeid.
Lapsed lumesõda peavad
Isad halge ahju veavad.
Uisuvõistlus järvel käib,
Kelgumägi rahvast täis.
Külm vaid meile nalja teeb –
Hing on soe ja rõõmus meel.

Elina Jõpiselg

Tikandite lood

Seoses Kodukant Hiiumaa projektiga "Traditsioonilise käsitöö tundmisest uue tooteni" sai võimalikuks meie saare tikandite jäädvustamine. Möödunud aasta oktoobris oli kogutud esemete kahenädalane väljanäitus Kassari Rahvamajas, kust haruldasemad Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja Helgi Põllo ja tekstiilikogu hoidja Kadri Kuuse valikul Pikka Majja näitusele rändasid, mis detsembrist veebruarini huvilistele vaadata oli. Nüüd pisut lähemalt sellest, mis meil, Kassari saarel, jäädvustada õnnestus.

Vanemad tööd on eelmise sajandi algusest Anna Leivati, kes oli Peterburis teenijaks, linasele riidele segatehnikas tikitud seinapilt vene muinasjutu "Kuldkalake" ainetel. Pildil habetunud vene taat tõmbab võrguga kuldkala. "See rippunud mu voodi kohal sellest ajast kui mäletama hakkasin", kuulen Anna pojanaise Hiivi käest Kaspari räägitud lugu. Samas tehnikas on Maria Kirsi täidlaste roosidega linik, kuid valminud pool sajandit hiljem..

Kuigi Ristitee talu praegune perenaine Linda pole vanatädi Mariet kunagi näinud, on tema tikandite kaudu Mariest palju jutte vestetud ja ta on seeläbi lähedaseks saanud. Marie Vahe monogrammi-ga juukseharja tasku ja leivalina saksakeelse kirjaga "....ja igapäevast leiba anna meile tänapäev", ilurätt vahva sõduriga, käised ja põll on vaid osa tema tikanditest.

1920ndatest on pärit ka Adeele Väinastu kaasavaraks kootud suur

ranget geomeetrilist laadi lillornamendiga kaunistatud peaaegu kahemeetri pikkune ja rohkem kui meetri laiune laudlina.

Iluäterätikutel, mille taga hoiti igapäevatarviduseks kaunistuseta näo- ning köögirätte ja linasest riidest pesukaunistagustel seinapiltidel oli sageli ka heatahtlik soov, vanasõna või manitsus nagu Ida Vaku tikitud ilurättil "Enne mõtle, siis ütle!"

Eriti vaevanõudev, kuid see-eest kaunis on valgetikand ja rišeljöö. Seda imetlusväärsem on Meeta Kääramehe omanäolise ümbriskoti valmistamine lapse tekile ja Hanikatsi laiult pereema Anna Hanikati mitmetes tehnikates voodipesu tikkimiseks aja leidmine. Tema tütar Helme Kääramees on truuksjäänud ristpistele ja elujooksul tikkinud üle 100 seinapildi ja diivanipadja, millest pooled loomapiltidega.

Sugugi mitte vähene polnud kooliõpetajate osa tütarlaste käsitööoskuste juurde juhatamisel. Selle tunnistuseks on Salme Nõmmerga (Koor) 13aastaselt Käina koolis õpetaja Liis Salu juhendamisel valminud mitmevärviline lillemotiivides seinapilt kooli kevadnäitusele.

Kassari kooliõpetajate Aliide Medri, Liisa Loometsa ja Marta Kalju käe all algklassides tikitud linikud on ette näidata Vilja Saarel, Klarissa Kasel ja Maret Vähejausil kassidega seinapilt ning Hilda Vahel rišeljöötehnikas purjeriidest öösärgi kott.

Nii Putkaste kodumajanduskoolis kui ka mitmetel kursustel anti

tikandialast õpetust ning levitati mustreid. Ka ajakirjad "Naiste töö ja elu", "Eesti Naine", "Maret", "Taluperenaine", isegi 1941. aasta "Naistööline" on andnud oma panuse, et käsitööd edendada ja aidanud naistel kodu mugavamaks muuta.

Peale sõda oli kaubanduses saada nn Hiina niidid, mis olid värvi-varjunditega ja neid oli eriti hea lilled tikkimisel kasutada nagu seda Silja Tuuliku, Taimi Quarnströmi ja Hilda Vahe linikutelt näha.

1950ndatel olid ülimalt populaarsed mitmesugused päkapikkudega olmetseenid köögi seinavaipadel. Kauplusest oli saadaval iiris- ja mulineeniite ning valminud pildid olid enamasti ühevärvilised lihtsas vars- või sämppistes, nagu on teinud Amanda Oolmets. Eks neid ole kodudes veel praegugi, kui mitte kasutusel, siis tallele panduna ikka. Tavaline oli kodudes ilu ja hubasuse pärast raadiote, riulite, kummutite ja kapikeste linikutega katmine. Neid valmistati suuremaid ja väiksemaid, ruudu- ja ristkülikukujulisi, ümmargusi ja ovaalseid

Enim töid oli villase lõngaga ristpistes. Huvitavalt omanäolised on Agnes Kääramehe ja Õie Pao tehtud seinapildid, -vaibad ja diivanipadjad. Nii on Johanna Risti mitmekümnetes seinapiltides värvitunnetust, mida igas töös ei kohta. Et värvivarjundeid paremini esile tuua, värvis ta vajaminevad lõngad alati ise.

Käsitööd on alati hinnatud. Kuigi riigikordade vaheldumised on toonud kitsendusi nii töövahendi-

te kui mustri- ja kättesaamisel, siis seda vähest on tegijad omavahel ikka jaganud. Mustri- ja kättesaamised liikuvad perest perre, peatudes seal mõneks mahajoonistamise päevaks

Käsitööpärandi säilitamisel ei oleks mõtet, kui ta vähemalt osaliselt ei läheks tagasi ringlusse. Meie ülesanne polnud tikandite teaduslik läbitöötamine, vaid materjali

jäädvustamine. Praeguseks on pil- distatud ja kirjeldatud 94 eset. See pole lõplik. Oleks tore kui keegi annaks märku tikitud pluusist, kleidist, muhivist, kampsunist, saanite- kist, ajalehetaskust ja veel muust- ki, mis tikitud enne 1960ndat aas- tat. Võimalik, et igapäeva kasutu- ses olnud rõivas lihtsalt kulus ära ja meil polegi seda leida. Aga ehk siiski ...

Kuigi kaasaegses koolis pööra- takse suurt tähelepanu infotehno- loogia- ja äriõpetusele, ei ole tradit- siooniline käsitööõpetus kuhugi ka- dunud. Nii saavad tikkimishuvili- sed oma lennukad ideed realisee- rida ainulaadsetes töödes ja hom- me lõppevale konkursile esitada.

Merike Niimann

Marie Underi roosist

26. juulil leidis "Marie Underi" roos endale kodupaiga Kassari kabeli- aia peavärvavas vana kastanikännu veeres. Roosisaadikud Aune Mark ja Lea Eermann Underi roosiselt- sist tutvustasid tema häid omadu- si ja saamislugu. Mart Ojasalu are- tatud kirglik-punane tiheda rosett- õiega taim kasvab 80-100 cm kõr- guseks ja on igati sobiv koduaeda- desse kui külma- ja haiguskindel sort.

Roosi "Marie Under" sõsartai- med on koha leidnud nii Tallinna kui Tartu Botaanikaaias ja augus-

tis istutatakse üks Underi- Tuglase Keskuse aeda Tallinn- Nõmmel.

Kui roos mulda sai, lugesid Sil- via Mälksoo ja Anu Hülgepoetessi luulet.

Marie Under ise on tähendnud: "Minule on Kassari jäänud alati maailma ilusaimaks saareks, ilu- samaks kui Capri saar. Viibisin Capril küll aastaid hiljem, 1929, kus Adsoniga suvitasin, kuid juh- tus udune ilmastik ja kuumus tegi liiga. Kassari oma avaruse, kars- ke avamere ja vaese looduse ilu-

rikkusega on mulle alati jäänud suuremaks elamuseks. See oli nagu tükk minust endast ja minu tõust".

Roos "Marie Under" on esimene roosialleel Eestimaa luuleaias. Tema eest kannavad hoolt Kassari haridusselts ja kabelivaht Hilja Põllo. Iga teelinegi saab anda abi- käe, kui roos seda palub.

Tänavu 27. märtsil möödus luu- letaja sünnist 126. aastat.

Aga arutlused kulgesid uue vää- rika roosi "Aino Kallas" ümber.

Merike ja Linda

Lepa Anna 115

Selleks ajaks kui mina Kassarisse jõudsin, oli Lepa Anna Panso poolt juba kuulsaks kirjutatud. Aga mina ei tundnud kumbagi, tutvus tuli teisel suvel kui elasime Vahe majas. Meid oli viis üliõpilast, kes me tulime suveks linnast maale tööle. Tutvusest sai sõprus ja lõpuks olin mitte ainult suviti, vaid ka talviti Anna juures käimas.

Annal olid koer, kass ja lehm Nuku. Neile andis ta alati leiba või-ga. Loomad said sama süüa, mida ta endalegi tegi.

Meenub Anna juubel Rannapaargus, mille organiseerisid tema sõbrad-tuttavad. Selleks puhuks lasi Anna endale elektrilokid pähe teha ja pani ka hambad suhu. Riietunud pikka tumedasse seelikusse, nägi ta väga daamilik välja, kuigi pisut võõras. Sünnipäevalaps tantsis väsimatult küll Olev Eskolaga, küll

Mikk Mikiveri ja teistega. Istus aga ise kõrgel baaripukil. Hiljem kuulsin, et Anna arvates pidi igaühel olema "mõttepeigmees". Temal oli see Mikiver.

Kord saatsime Annale sünnipäevaks õnnitlustelegrammi. Hiljem otsustasime ikkagi ise ka kohale tulla. Jõudsime pimedas maja juurde. See oli tuledes ja rahvas istus lauas. Parajasti just sel ajal loeti meie telegramm ette. Võtsime julguse kokku ja astusime ise ka sisse.

Anna käis ka külas jõuluvanaks. Ta oli humoorikas, tabava ütlemisega ja kõigi vastu heasoovlik. Tihiti mulle tundus, et ta näeb iga inimest läbi – väga terase silmavaatega kuni lõpuni.

Siin tuleb meelde ka matuseaeg. Ööbisin siis tema majas üksinda. Oli väga külm ilm. Maja oli ammu

kütmata. Hommikupoole ööd sain sooja sisse, panin magama, aga und ei tulnud. Kuulsin – Anna köhis teiel pool seina, toas, kus ta tavaliselt oli. Mõtlesin – ma ju ei maga, see ei saa unes olla. Veel mõne aja pärast kuulsin taas köha, tundus, et Anna hing polnud majast veel lahkunud.

Ka matusepäev oli väga külm. Oodati M. Mikiveri, kes oli lubanud tulla. Ta jõudiski selleks ajaks kabeliaeda, et sai veel Annaga hüvasti jätta ja vabandas et peab kohe linna tagasi sõitma, sest tal oli samal õhtul teatris esietendus.

Kuigi Anna on läinud, on torgamite saarel jätkuvalt "naljakaid inimesi", kelle ütle mata ütl emised alles parajat eluaega ootavad.

Maie Ruuber, Orjaku

Lepa Anna Nõiaköök

Neid, kes taimede väge on osanud ära kasutada, on aegade jooksul ikka nõidadeks kutsutud. Lepa Anna polnud küll nõid, kuid oma nõiaköök oli kindlasti temalgi. Tark inimene on ka metsas nagu kodus ja oskab enda kasuks panna tööle peaaegu kõiki taimi. Ka kõige mürgisemad, okkalisemad ning muidu hirmuäratavad taimed saavad olla inimestele ja loomadele abiks.

Kassari Haridusselts on lisaks

juba tuntud Lepa Anna nipskivimängule ja Reisile Kõpu otsa saanud valmis uue hariva kaardimänguga Lepa Anna Nõiaköök. Mängu idee on Kassari aktiivselt mitmekordselt vanaemalt Hiivi– Liivi Mugamäelt ja kujundus suvekas-sarlaselt Maarja Unduskilt.

Mängu abil saab tundma õppida 18 Kassaris kasvavat taimeni nagu kui nimepidi. Saab teada nende kasulikke omadusi ja rahvapäraseid nimesid. Mängida võib nagu „mus-

ta notsut“ või vastavalt oma fantaasiale. Näiteks selle peale, kes teab rohkem taimel kasulikke omadusi või rahvapäraseid nimesid.

Pikad talveõhtud on just paras aeg koguda tarkust, et kevadel väikeseks nõiaks hakata.

Mängu sünnile aitasid kaasa Käina Vallavalitsus ja Kohaliku Omaalgatuse Programm.

MTÜ Kassari Haridusselts

Lepa Anna Sukasäär - 10

Lepa Anna 105 sünnipäeva puhul 15. septembril 1999 asutas Kassari haridusselts Eesti Rahvuskultuuri Fondi juurde Lepa Anna Sukasääre allfondi Kassari saare omakultuuri ja arengu toetamiseks. Algkapitaliga 957 krooni.

Fondi põhikapitali täiendamiseks korraldas Kassari haridusselts mitmeid näitemänge, Voldemar Panso Kassarimaa-ainelise raamatu "Naljakas inimene" kordustrüki ja kogus annetusi. Viie aastaga saimegi sada tuhat täis.

Lepa Anna Sukasääre eesmärgiks viiel aastal on olnud noorte ja täiskasvanute õppe ja täiendõppe toetamine, ning ajalooliste materjalide kogumine ja trükiks ettevalmistamine.

Stipendiumid on eraldatud Liisi Kääramehele õpinguteks Tallinna Tehnika Ülikoolis, Kati ja Kristjan Lipule osalemiseks folkloorifestivalil Hispaanias, Mailis Tammelehele õpinguteks Kuressaare Ametikoolis, Liis Vikerpuurile enesetäiendamiseks vabatahtlikus teenistuses Kreekas, Maarja Niimani õpinguteks Austraalias ja Uus-Meremaal, Epp Korvile õpinguteks Tartu Ülikoolis ja käesoleval aastal Kristiina Kasele õpinguteks Debreceni Ülikoolis Ungaris.

Võib arvata, et Lepa Anna on selle sukasäärega rahul küll ja ütleb: "Tänu sulle kõik see rahvas!"

Kümne aastaga on Sukasääres toimunud järgnevat:
tehtud annetusi 124 533 krooni

fondi tootlus 60 467 krooni
eraldatud stipendiume 23 981 krooni

fondi tootlus kõigub 3,4-13,7% vahel

fondi tulust läheb igal aastal põhikapitali kasvuks 25% ja stipendiumiteks 75%.

Fondi halduskogu kosseisu kuuluvad Ülo Kaevats, Aivar Kääramees, Toivo Platov, Heli Tuisk ja Tiiu Kopli.

Tiiu Kopli

Nemad täitsid Lepa Anna Sukasäärt: Irina Vares, Silvia Mälksoo, Anu Hülgi, Eva-Liisa Mälksoo, Hiivi-Liivi Mugamäe, Ester Tammis, Jüri Rebane, Urve Kääramees, Urve Tsirit, Jaak Saar.

Aivar Lorits, Elli Rüütel, Hilja Põllo, Asta Hollmann, Valve Mölder, Kallu Rebane, Anu Tüll, Vilja Saar ja Kalju Hülgi.

"Õilajad" sai viieseks

Laupäeval 21. novembril tähistas Kassari segaansambel "Õilajad" kooslaulmise viiendat aastapäeva. Pidulik kontsert toimus Kassari rahvamajas.

Anambelis laulavad: Elli Rüütel, Hilja Põllo, Asta Hollmann, Valve Mölder, Anu Tüll, Vilja Saar, Aivar Lorits, Kallu Rebane ja Kalju Hülgi. Juhendab Maie Ruuber.

Repertuaaris on 42 laulu ja esinetud 38 korral, põhiliselt Kassaris ja Käinas.

Tõsi ta on, et viis aastat on lühike aeg, kuid need lauljad on laulnud erinevates kollektiivides varem aastaid.

Küllatunud Käina naisansambel "Höbelõng" tõi külakostiks kaasa viis laulu ja kauni lillekorvi. Koos

lauldi veel kaks laulu. Saalis olid kuulamas nii lähikondsed kui laulusõbrad Kassarist ja Hiiumaalt.

Peale südantsoojendavat kontserti jätkus sünnipäev ühises kohvilauas. Vestlusringis meenutasid lauljad elamusi läbi aastakümnete.

Kohalolijate ühislauluga "Sügis" mälestati Evald Terast.

Tiiu Kopli

“Vedelvorst” Kassaris

Hugo Raudsepa “Vedelvorst” etendub Kassaris neljandat korda, neist kolm korda eelmisel sajandil.

“Vedelvorsti” on Hugo Raudsepp kirjutanud Elvas 1931-32 ja juba esimesel ülestõusmispühal 16. aprillil 1933 sai see lugu kassarlaste poolt maha mängitud.

Protokollide raamatust on lugeda, et peo vastutajaks oli Peeter Nittim, uksehoidjateks Priidu Lembra ja Anna Bollmann, korrapidajaiks Willem Kuru ja Hermilde Kersen, platsinäitajaks Jüri Nittim. Eeskavale järgnes tants. Kahju, et sel korral pole protokollide raamatus osatäitjaid märgitud. Järgmine “Vedelvorst”i väljamängimine oli peale sõda ajavahemikus 1945-1947, täpne aasta teadmata. Seltsi pitsatit kandvas 1932. aastal Noor-Eesti Kirjastuse “Vedelvorsti” näitemänguraamatus on pliiatiga osatäitjate nimed kirjutatud. Eesnimed. Kask Kalju ja Steinberg Helga, kes ka ise mitmes etenduses mänginud, abiga õnnestus nimed “koju viia”. Tookord mängisid – Näsnäruda perenaist Ester Johanson (Kaasiku), Vedelvorsti Raul Nittim (Kaasiku), sulane Joosepit Valter Vahe (Põllu), teenijatüdruk Maalit Helga Steinberg (Simuna), kiriku võõrmündrit Alfred Kirsi (Männi Alfi) ja tema tütar Tiiut Helju Tamm(Pusu). Kes karjapoisiks oli, on välja selgitamata.

Helga meenutab: “Ma mängisin ikka “kärtsudes” osades. Kuru Hilda õpetas meile laval liikumist ja etendusel oli meile suflööriks”. Kord ühes etenduses, kes seda

enam mäletab mis selle nimi oli, oli minu lavapartner pisut rohkem seda va hundijalavett tarvitand ja mõtlesime etenduse ära jätta, aga Hilda soovitas mul hästi partneri ligi hoida ja tähele panna, mis tema ütleb,”räägib Helga, naerab ja jätkab:” Nii saigi kaks osa korraga maha mängitud, ikka nii et ütlesin suflööri abiga partneri sõnad ja siis oma laused. Seda oli päris palju, sest meil mõlemal olid kandvad rollid. Aga vähemasti etendust ei tulnud ära jätta!”

Ei möödu paarikümnet aastatki, kui taas katsutakse jõudu “Vedelvorstiga”. Seekord mängivad Näsnäruda perenaist Helme Kääramees, Vedelvorsti Arteemi Heilo, sulane Joosepit Ruuben Post, karjapoiss Eedot Illar Risti, kiriku võõrmündrit Kalju Kask ja tema tütar Tiiut Ada Heilo, teenijatüdruk Maali rollis oli noor Kassari kooliõpetaja Helge Mägis.

Illar Risti meenutab: “Helmi ise juhendas meid. Viidaleppjoonistas põõsad ja aiad vineerile. Olin autojuht ja tõin need linnast ära, Ants tuli ise ka, ikka etendust vaatama. Näitemäng tuli alati suveks välja. Saal oli alati rahvast täis. Pilet oli ikka ka. Peale etendust oli tants. Sooba (Kaubi) Paul mängis lõõtsa.” Helmi räägib: “Berta, Panso naine, tegi tamme all heina. Läksin ta juurde ja palusin, et ta midagi Volliga ette võtaks, et see õhtul rahvamaja etendusele ei tuleks. Berta lubaski. Mul süda rahul. Aga õhtul laval olles näen, kui saalist Panso prillid vastu läikisid. Süda vajus saapaäärde, sõnadki läksid täiesti mee-

lest. Läks nagu läks, aga laita pole saanud”.

Ada ja Arteemi ei saa mainimata jätta: “Seekord me ringreisule ei läinud, sest üks kolhoosi asjamees arvas, et tükk on amoraalne. Nii me ei julgenudki sellega välja minna.” Nii on Kassari omalt poolt suurejooneliselt kaasa aidanud menutüki klassikaks saamisel.

Uus sajand ja aastatuhat. Seekord on lavastaja Raivo Rüütel ja näitlejad Evi Sadul, Ulvi Usoja, Triinu Schneider, Sander Kopli, Mihkel Lindre, Priidu Tikk ja Kalju Hülge.

Hugo Raudsepp on ise saatesõnas kirjutanud: “Suvine päev Näsnäruda talu õuel. Lohakus ja kehvus käsikäes. Aga ühtlasi selles lagunemise laisas muretuses tundub miskit vanavara-luulelikku, mis kogu allakäimisele annab idüllilise jumestuse. Talu metsistumise kallakust isegi võrsub elujulgust nähes, kui priskelt ja ikkanoorelt jumala loodus läbi ja üle kasvab varisevast kultuurist.” Etendus algab. Õue murul põõnab ristseliti turb mehevolak norisedes. See on Näsnäruda talu perepoeg Kustav, Laisavere kuulus vedelvorst, kelle emake maa külgetõmbejõud nii tihti kui võimalik enesele haarab. Kustavi olesklemine ja pikaldane meel tulenevad tema tegevusse rakendamata jõust. Ükski vägi ei pane teda kiiremini liigutama kui ta ise ei taha. Aga pärandusraha saamiseks peavad kõik Näsnäruda nais- ja meesinimesed Kustavi nikaugale viima, et too naise võtaks ja lapse soetaks.

Merike Niimann

MTÜ Kassari Ratsamatkade aasta 2009

Meil oli hea aasta, sest Mihkel Lindre käe all arenesid noored ratsutajad tublisti edasi.

Kogemust saadi ka külalistreeneritelt Pille Elsonilt ja Konstantin ja Terje Prohhorovilt.

Kaja Tuisk treenib Araabi Emiraaides kestvusratsutamise alal ja on saavutanud rahvusvahelistel võistlustel väga häid tulemusi.

Kadi Nurs osales Vabariiklikul võistkondlikul Lootuste Karikal (igas võistkonnas oli 5 vabariigis silma hakanud noort ratsanikku)

Tema võistkond jäi viiendaks.

19.07.2009 Juunioride EMV kestvusratsutamises

Mari-Liis Tammeleht 59 km IV koht hobusel Arhuuskonvensioon

Gretel Kasesalu 59 km 8. koht ponil Surra –Murra Donna

09.05.2009 Kestvusratsutamise EMV seeniorid Kurgjärvel

Gretel Kasesalu ja ponil Surra-Murra Donna 35 km

22-23.08. 2009 EMV ponide takistussõidus

Ponide takistussõidu I osavõistlus
Mari-Liis Tammeleht I koht -105 cm parkuuris ponil Aramis

Avatud klass

Joosep Tikk V koht 105 cm parkuuris hobusel Orfei

Angelika Sadam VI koht hobusel Dimitri Donskoi

30.05.2009 Suvine Vabariiklik Ponikarikas 2009 II etapp Veskimetsas

Priidu Tikk 16.koht 80 cm parkuuris ponil Moorits

Priidu Tikk 19.koht 95 cm parkuuris hobune Aramis

Angelika Sadam 11. koht -95 cm parkuuris hobune Aramis

05.07.2009 Vabariiklik Ponikarikas 2009 III etapp Juurimaal

Priidu Tikk 85 cm hobusel Aramis EESTI TÕUGU HOBUSTE arvestuses III

Mari-Liis Tammeleht 10.koht -100cm parkuuris hobusel Aramis

Angelika Sadam 13.koht-100 cm parkuuris hobusel Aabram

Priidu Tikk 19.koht -100 cm parkuuris hobusel Aabram

08.08.-09.08.2009.a. Kärkla Ratsupäev paremad tulemused:

Mari-Liis Tammeleht 95 cm IV koht hobusel Dimitri Donskoi

Joosep Tikk 90 cm parkuuris I koht hobusel Orfei

Angelika Sadam 90 cm parkuuris II koht ponil Aramis

Mari-Liis Tammeleht 90 cm parkuuris IV koht hobusel Dimitri Donskoi

Priidu Tikk 90 cm parkuuris V koht ponil Aramis

Kadi Nurs 90 cm parkuuris VI koht hobusel Fakiir Kassarist

Saarte Karikasarja Üldarvestuses (VI etappi-Karujärve, Kõruse, Linnumäe, Emmaste ja Kärkla ratsupäev) 90 cm parkuuris nelikvõit

Mari-Liis Tammeleht I

Priidu Tikk II

Kadi Nurs III

Angelika Sadam IV

Täname kõiki kaasaaitajaid ja abilisid ja soovime kõigile head hobuseaastat!

MTÜ Kassari Ratsamatkad

Tervitusi kõrbeliivast

Tervitusi Araabia Ühendemiraatidest: soojust kõrbeliivast

Raske on leida asju millest Teile kirjutada. Olen olnud eemal 1,5 aastat, mis ei olegi ju nii pikk aeg ajaliselt, kuid elutempo ja kombed on hoopis teised.

Mida ma siin teen?

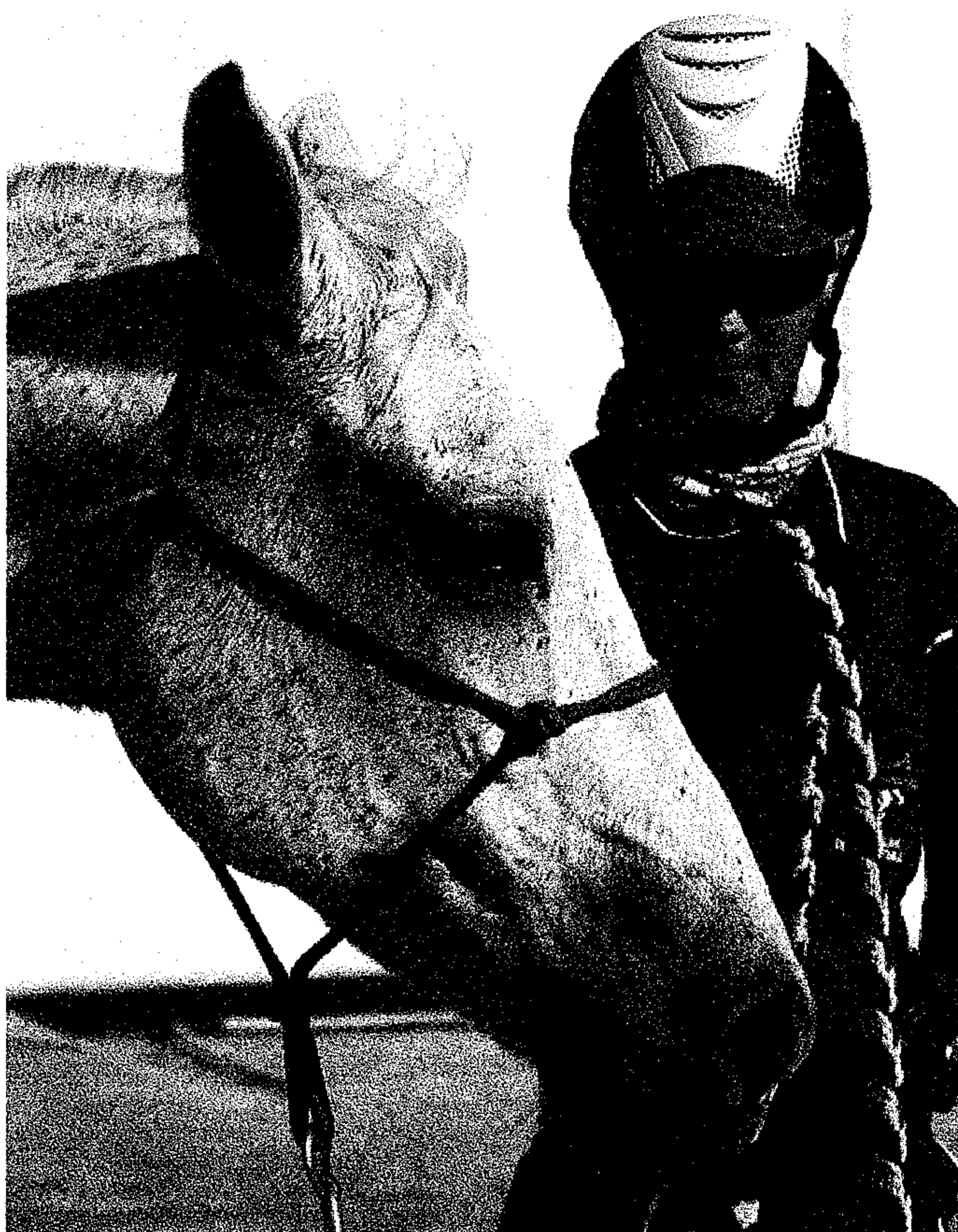
Olen djoki e treenin rännaku hobuseid. Meie tallis on pea 200 hobust, kes on toodud erinevatest riikidest. Enamalt jaolt saabuval nad siia suve lõpus ja siis algab kiire treeningprogramm, et hobused oleks valmis novembriks. Tavaliselt algab tööpäev kell 6 (sügis-talvisel perioodil). Edasi hobuse selga ja vastavalt programmile, mis hobusele määratud on, me söidame. Väike vahepauz on vahest 9.30-10.00 vahel, kus sööme hommikust ning taas hobuse selga. Lõunaks oleme selle päeva osa lõpetanud ja naudime 4 tundi puhkust. Kuna 12-16 vahel on õhutemperatuur kõige kõrgem, siis me tihti ka magame. Kella 16 aegu taas sadulasse ning tööpäeva võime lugeda lõppenuks kella 18 aegu, muidugi tuleb ette ka olukordi, kus tuleb olla kauem.

Võistlushooaeg algab siin novembris ja kestab aprilli keskpaigani. See on aeg, kus igal nädalavahtusel on võistlus.

Loodusest

Meie tall on Dubaist 50km kaugusel Al Lisailis, kus on 6 erinevat talli ja lisaks veel kaameli kasvatustfarmid ka. Talli ümbruses laiub kõrb: liivaväljad, üksikute puudega ja erineva kõrgusega liivaluited ning liiv erineb ka värvuselt. Igas piirkonnas on toon veidi teine: valkjast-punaseni.

Erinevaid loomi olen siin ka kohanud: erineva suurusega sisalikke, ka skorpionit, gaselle. Meie talli kõrval on elupaik kohaldatud ka krokodillile, kuid ta kuulub sheik Hamdani bin Rashid Al Maktoumle. kes tema eest laseb hoolitseda.

Sheik ja sheikad

Sheik on tiitel, mille sa pärid oma vanematelt, kui nad on ka ise sheigid (mees), sheika (naine). See on nagu kuningas ja kuninganna, kelle järeltulijad on printsid ja printsessid. Sheigid/sheikad võivad olla nii vaesed kui ka rikkad, tiitel ei taga sulle rikkust.

Riietusest

Araabia naised käivad riietatuna üleni musta, mida siiski ääristavad erinevad tikandid ja kaunistused. Naisel peab olema kaetud kogu keha, muidugi on näha ka vabamat riietumist, kuid eks see sõltub juba perekonnast, kui vabalt lastakse naistel riietuda.

Araabia mehed käivad maani ulatuvas rüüs, mille värvus erinev, kuid alati ühevärviline (valge, kreemikas, pruun, sinine).

Usust

Araablased on usuliselt moslemid ning meie talli territooriumil on

samuti mosee, mis alustab hommikupalvust nii kella 5 aegu ja lõpetab õhtul 12 aegu, kokku 5 palvust. Mosemid jõuluid ei tähistata, pigem ikka aastavahetust.

Jõulud kõrbeliivas

Teil Kassaris on kindlasti juba mõtted ja plaanid jõuluõhtuks tehtud. Meie siin Seeh Al Salam Endurance (talli nimi), kus on hetkel 3 eestlast pole veel täpselt mõelnud, kuidas me jõuluid tähistame. Arvatavalt tuleme kellegi koju (ühepereelamu) kokku ja vaatame, mis meil kodusest Eestist toodud toiduvara külmkapis järgi on. Kindlasti küpsetan veidi piparkooki, et tunda õhus jõuluaja hõngu.

Soovin Kassarimaalastele tervist, vastupidavust ja ikka pea püsti, sest igal pool on omad raskused, kuid positiivse mõtlemisega saab kõigest üle.

Tervitustega Seeh Al Salam Endurance tallist

Kaja Tuisk

Elukestev õpe Sardiinia saarel

Volontääride vabatahtlikud erinevatest maadest on ESTYES organisatsiooni kaudu käinud Kassaris abiks loodushoiutöödel juba aastaid. Nendega on lähemalt tuttavad mitmed pered. Peale üht voluntääride laagrit tuli ESTYES'i projektijuhiga jutuks, et analoogseid laagreid on ka seenioridele. Arvasin, et igavesti tore oleks küsida Prantsusmaal viinamarju korjata ja nendest paljajalu mahla välja pressida. Nii see jutt jäi.

Kevadel tuli aga välja, et Sardiinia saar oleks huvitatud koostööst mõne saarega ja me pakkusime Kassarit välja. Meile pakutav projekt kuulus Euroopa Liidu ELUKESTVA ÖPPE valdkonda ja oli mõeldud spetsiaalselt eakate kaasamiseks voluntääride töösse. Selle programmi mõistes on eakas 50+.

Teatavasti on projektidega nii nagu on ja suvi möödus ilma, et Sardiiniast midagi kuulda oleks olnud. Itaalia keele õpik sai küll ära ostetud.

Septembri algul tuli teade, et projekt leidis rahastamist ja hakkame minema.

Projekti koordinaatoriks on Itaalia looduskaitseorganisatsioon LEGAMBIENTE ja Sardiinias pidime tegutsema Montevecchio linnas kohaliku organisatsiooni egiidi ja hoole all.

50+ on selline iga, kus tundmatust kohas vette ei hüpata. Pealegi oli tingimus, et vähemalt 4 nädalat

peab kohal olema, muidu ei täida projekt oma eesmärgi. Nii et tuli minna äkitselt ei tea kellega ei tea kuhu ja ei tea milleks. Kodused leppisid olukorraga. Endal oli väga raske kuu aja toimetusi ja kohustusi ära jagada. Arvad ju, et ilma Sinuta kohe kuidagi ei saa... Rännakukaaslaseks sain Tiina, kes Kassari muuseumis aastaid töötanud ja kellega meid seob ühine maalimishuvi.

Püüdsime internetist midagi Sardiinia kohta leida, kuid infot oli väga vähe. ENE-s oli ka 10 rida. Saksa keelega seal hakkama ei saa. Inglise ega Itaalia keelt ei osanud kumbki ja mida me seal õpime, oli teadmata. Aga me jõudsime kohale, pidasime Montevecchio mägedes 30 päeva vastu, jõudsime läbi raskuste Kassaris tagasi ja anname oma teatepulga teistele edasi. Juunis 2010 tulevad 3 Legambiente vabatahtlikku Kassaris ja meie 50+ lähevad septembris kahekesi Montevecchiosse. Elukestvade õppele. 2011 aastal vahetatakse vabatahtlikke mais. Projekt lõppeb 31.07.2011.

Itaalia keel on teatavasti maailma ilusaim keel. Et meie Sardiinia külalistega suhelda, on Michelle, praegu Tallinnas töötav voluntäär Itaaliast, Kassari inimestele nõus vabast tahtest itaalia keelt õpetama. Huvilised, andke endast Merikesele teada.

Millised on siis mälestused sel-

lest rännakust:

Päike, mäed, igalt poolt paistev kustunud vulkaan Argentum, lõunamaist stressivaba elu nautiv rahvas, kristallpuhta veega Vahemere liivarannad, käänulised mägi- teed, tuul vuhisemas kõrvus, kui mägedest jalgrattaga laskud ja tah- tejõu proovikivi kui viis kilomeet- rit ratast mäest üles lükkad ja ooda- tud languse asemel on käänaku taga ikka veel tõus. Vanadest aega- dest pärit kultuurimälestised: vul- kaanilisest kivimist laotud nuragid (kindlusmajad 1700 a.e.m.a., mõne- de arvates Atlantise kultuuri jää- nused), Kartaago templid ja vanad väiksed maakirikud; kastanimet- sad ja lillad rosmariinilagendikud; „nukulinnad“ mägede jalameil, lambad, kitsed ja lehmad mäekül- gedel kellukesed kaelas „vulise- mas“, hirved kepslemas akende all.

Tuli harjuda stressivaba elukor- raldusega, mis meile tekitas algul kohutavat stressi. Näiteks pole ühelgi poel silti, millal ta avatakse või suletakse, millal on siesta või millal müüja tagasi tuleb. Tuli har- juda kohaliku toidu ja selle söömistavadega (õhtusöök ei haka- nud kunagi enne 21.00). Tagasi tul- les leidsime artikli, kus üks ingla- ne tutvustas oma avastust, et Sar- diinia lambajuust, vein ja päiklid sisaldavad palju aineid, mis aita- vad nooruslikena püsida ja kaua elada.

Tuli harjuda sellega, et Sardi-
nias ei osata ka inglise keelt mitte.
Sinust ei saada aru ja sina ei saa
millestki aru või saad valesti aru .

Tuli harjuda olema ilma diivani,
televiisori, arvuti, raadio , telefoni
jms.

Tuli harjuda elama mägede kes-
kel inimtühjas linnas (kunagi elas
üle 5000 elaniku), aknad kaetud
väljastpoolt raudruloodega. Täna-
val magasid mõned koerad, laste

mänguväljak oli roostes ja tühi, taa-
mal mägedes lagunenu majake-
sed ja vanad kaevanduse ehitised.
Pronksiajast pärit kaevandusalad
on tänaseks võetud UNESCO kait-
se alla ja kaevandused on suletud.
Kogu piirkond on muutunud nagu
muuseumiks. Kunagise kaevandu-
se kuurordi

Funtanacia liivarannal laguneb
laste sanatooriumi kompleks, pea-
hoone nelja korruse ja teenindus-

hooned tühjade basseinidega,
kompleksi rajaja nimi laguneval
seinal. Kitsekari näsib kunagises
iluaias ja kepsutab siledatel asfalt-
väljakutel.

Ja kõige raskem oli harjuda sel-
lega, et sul on nii palju aega iseene-
sega olla. Sellega harjumine võttis
aega ja see oli kõige suurem õppe-
tund.

Linda Tikk ja Tiina Selirand

KADU

Endise hiilguse tunnused-

Barumi nuragid ja

Roomaaegne Vesiravila Termis;

Antaksi tempel ja lagunenu

Funtanacia varemed,

Montevecchio ....

Tuhanded mehed ja naised, mitmed tuhanded lapsed ja raugad.

Kadunud...

Kummituslikud tehase hiiglased, sisse vajunud punased kivikatused kodudel.

Tänavail unised koerad järvavad kellegi jalga.

Vaikus.

Nagu aatomisõja järel.

3 baari ja apteek,

kirik avatud missaks 2 korda nädalas.

Majad kõik silmist pimedad.

Eurosildid säramas eurokorrastatud tänavail.

Hirved kepslemas asfaldil.

Tuleviku hoiatus.

IGAVIK

Vana Hõbedane mägi Argentum tukub

Montevecchio mägede vahel.

Hõlmad täis hõbedat, vaske ja tina.

Kindel ja liikumatu

Kustunud vulkaan.

Jälgib ja valvab päeval ja ööl.

Sadade kilomeetrite tagant, piip hambus kustunud.

Ootab miljoneid aastaid, et siis ärgata, kõhida puhtaks oma kopsud,
külge keerata...

Olla jälle isaks uue sünnile, sidemeks maa ja taeva vahel...

Et siis jälle tukkuda, valvata, valvata ....

karjaste rahulikku radu lammaste kannul.

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

Jõulujumalateenistused:

24. detsembril kl 13 **Kassari** kabelis
kl 14 **Mäeltse** kabelis

25. detsembril kl 14 **Mäeltse** kabelis

27. detsembril kl 14 **Ühtri** kabelis

3. jaanuaril kl 14 **Mäeltse** kabelis

***** ***

Pühapäevakooli laste jõulupuu on **24. detsembril kell 10.**

***** ***

Kassari haridusselts ootab luuletusi Kassari-
maast. Need võivad olla vanad või kaasaeg-
sed, oma või professionaalide tehtud, minoor-
sed või humoorikad, tähtis, et meie saarest.
Hea, kui oleks autor või aasta teada. Igal ju-
hul püüame siis kõik mis vähegi silma ja näp-
pu hakkab, kokku korjata.

***** ***

Kassari haridusselts ootab jõulujutte. Tore kui
igaüks leiaks aja, et kirja panna oma jõulu-
dega seotu, kas selle ootamise, äratundmis-
rõõmu, haruldase kingituse, sõbraga kohtu-
mise, looduseime, koos söömise vms. Tähtis
on lisada ka toimumise aasta. Info Merike-
selt. Nii luuletused kui jutud tuua raamatu-
kokku või Merikese kätte.

***** ***

Kassari haridusselts kuulutab välja stipendiu-
mikonkursi uurimustöö "Matuse ja leinakom-
bestik Käina vallas" tegemiseks. Stipendiumi-
fond 6000 krooni. Eelistatud on Käina valla
elanik(ud). Info: tel 4697181; 5263168 Me-
rike Niimann. Taotlused esitada 25. jaanua-
riks 2010 aadressil: Kassari haridusselts Käi-
na vald 92111 Hiiu mk.

***** ***

Raamatukogus ja muuseumis on müügil DVD-
d suvel mängitud näitemänguga "Vedelvorst".
Hind 145 krooni.

***** ***

Pühapäeval **27. detsembril kell 16** kont-
sert "Põhjavalgus". Esinevad Kadri Pulk, Kris-
tiina Harjak ja sõbrad.

***** ***

Oh, kui kaunis põll!

Oh, mis uhke kell!

Hea Kassari rahvas!

Jälle on üks aasta saamas ajalooks! On muu-
tunud ajad ja kombad ja meie koos sellega.

Nüüd on mõte teha vanadest põlledest-kella-
dest väike näitus või väljapanek.

Arvame, et kodudes on säilinud vanu kellasid
ja põllesid-pudipõlled, pruudipõlled, mooripõlled,
kokapõlled-põll oli ju naise igapäevane saatja nii
kodus kui tööl kui pidulikul puhul.

Sama lugu on kelladega-seinakellad, lauakel-
lad, käekellad, kaelakellad, isegi sõrmused on
kujundatud kellaks. Kellad ei pea olema töökor-
ras.

Tulge meile appi, teeme ühiselt kena näituse.

Tooge oma kellad-põlled seltsimajja raamatu-
kogu lahtioleku aegadel, märgistage ära, st pange
igale asjale sedel külge, kelle oma ja mis ajast
on ta olnud teie valduses. Võibolla on sellega seo-
tud veel mõni naljakas või vähemnaljakas lugu.
Ka selle võib kirja panna. See oleks ju killuke
meie ajaloost ja küllap sisaldab see tüki ära-
tundmisrõõmu ja elustab mälestusi, kuna inim-
mälu on kahjuks väga lühike.

Näitus saaks siis avatud kevadeks ja jääks ava-
tuks terveks suveks.

Haridusselts

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

TEATED

Kallis kodusaare rahvas!

Tahame tänada teid kõiki,

kes olid Helinile abiks lõputöö kirjutamisel,
kes suvel meie telkimisplatsile turiste saatsid,

kes käivad jätkuvalt Käina ujulas võimlemas

ning suurepäraseid naabreid ja maailma parimaid sõp-
ru. Jätkugu teil kõigil ikka aega ja lahkust üksteist aida-
ta ning visadust enese eest hoolitseda!

Suur tänu!

***

TÄNAME LAHKEID ANNETAJAID,

kes tõid asju loteriisse: Ülle Lorits, Heli Tuisk, Hiivi-Liivi
Mugamäe, Maarja Niimann ja Ruth Vaim

***

Täname sind, Aivo Kääramees, raamatukokku toodud
raamatute eest!

Jõuluõhtul

S.E.

—Me vana kirik põlispuude varjus
Sa aastasadu ikka seisnud siin...
Kui palju võiks sa kõneleda sellest
Mis ajalend on enesega viind.

Su seintes esiisa käterammu
Ja higi, valu, murepisaraid.
Su kella hääl on esiema kutsund.
Sest kõigist ainult mälestus on jäänd.

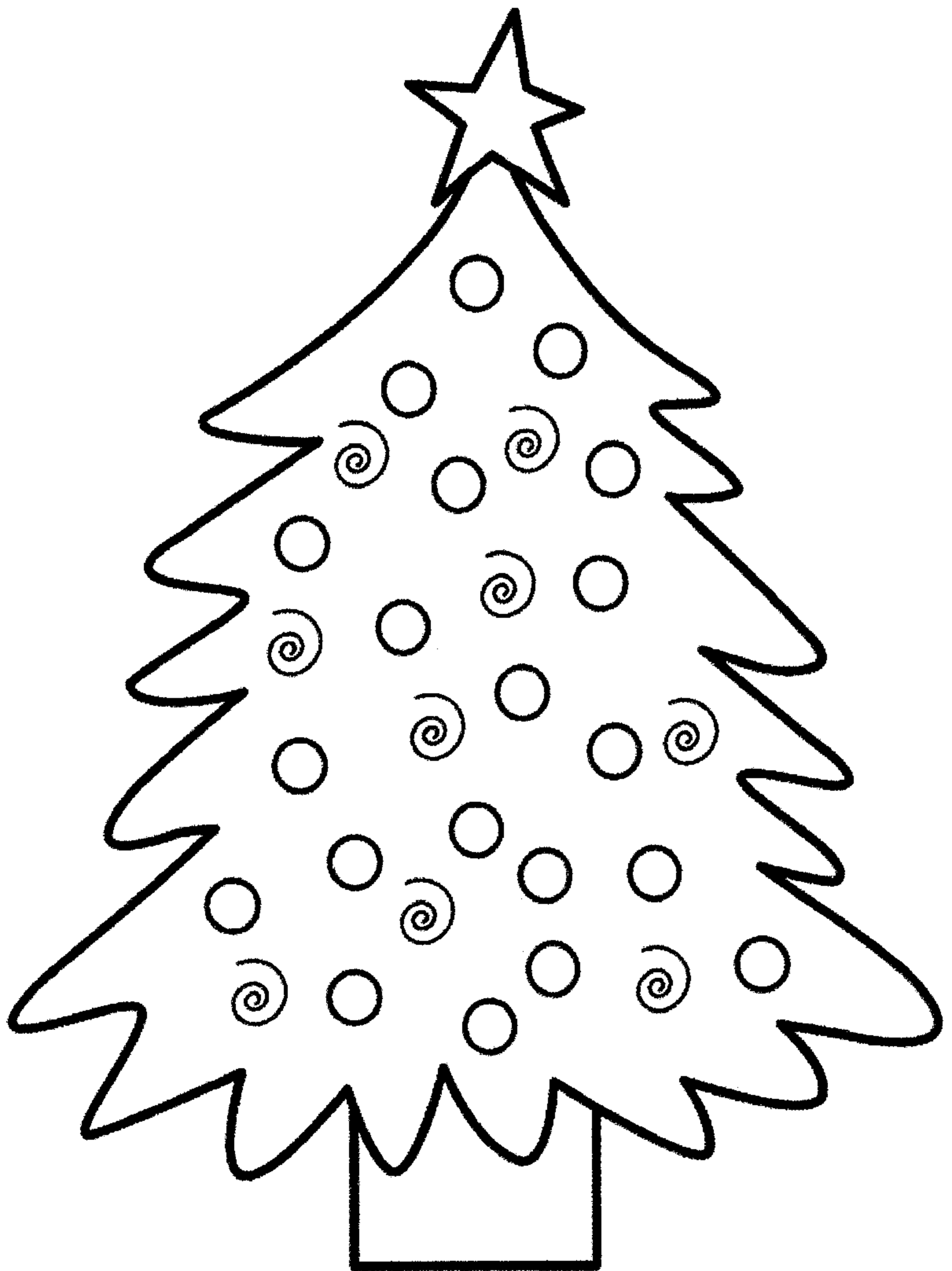
Sa oled noori saatnud eluteele,
Ja õnnistanud noorte ühist teed...
Siin ristsed, matused- ja suured pühad-
Kui palju rahvast Sinu juurde teel..

Su rahvas tihti kurja aega trotsis
Ja jõuluõhtul kõlas kella hääl
Kuid viimaks selle kella hääl ka vaikis
Su tornis laulis üksnes tuisusuu.

Su altarile kuu vaid kiiri heitis
Ei säranud Su aknail küünlaleek
Vaid rahva mõtted tee Su juurde leidsid
Kui kalmul helkis mälestusteleek

Kas tead, et Sinu kellahääle kaja
Kord saatis Sinu rahvast külmal maal?
Su katus tihti linnuema varjas
Et pojapere kasvada tal saaks.

Sa vana kirik, elad jälle uuest”
Ja tänu Loojale toon selle eest
Et rahvas Sinu juurde ikka tuleb
Nii mure- kui ka rõõmupäevade.

Suur Looja-anna selleks ikka jõudu,
Et kodukirik säraks tuledes.
Et ikka jõuluküünla kaunis valgus
Meid saadaks läbi meie elutee.

*Sadagu vihma või siidpehmet lund,
ilusaim olgu teil jõulutund!*

Helin, Liisi ja Miina Kääramees

Välja andnud Kassari Haridusselts
Kontakttelefon 4697 222
Ilmub kaks korda aastas.

Kokku kirjutanud Inga Mikk ja Merike Niimann, kujundanud Urmas Lauri, fotod Elle Padari, Heli Tuisk, Maarja Niimann